Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

Қишлоқ ҲАҚИҚАТИ

1990 йил 8 февраль
ПАЙШАНБА
№ 33 (4.827).

Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий Комитетининг газетаси

1974 йил 1 январдан буён нашр этилади ◆ Душанбадан ташқари ҳар куни чиқади ◆ Баҳоси 3 тийин.

Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида

ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

КПСС Марказий Комитетининг Пленумида 1990 йил 6 февраль куни КПСС Марказий Комитетининг партия XXVIII съездига ҳаракат дастури лойиҳасини ва шу масала юзасидан КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. Горбачевнинг докладини муҳокама қилиш давом эттирилди.

Музокараларда СССР Фанлар академиясининг вице-президенти, И. В. Курчатов номидаги атом энергияси институтининг директори Е. П. Велихов, РСФСР Олий Совети Президиумининг Раиси В. И. Воротников, Тюмень областидаги «Нижневартовснефтегаз» ишлаб чиқариш бирлашмаси парткомининг секретари Ю. А. Ганьковский, Эстония Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари В. И. Вяляс, КПСС Марказий Комитетининг секретари Е. К. Лигачев, КПСС Свердловск шаҳар комитетининг биринчи секретари В. Д. Кадочников, Украина Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари В. А. Ивашко, Иркутск областидаги Коршунов кон-бойитиш комбинатининг экскаватор машинисти А. П. Мясников, Қозоғистон Компартияси Марказий Комитетининг иккинчи секретари В. Г. Ануфриев, СССР ташқи ишлар министри Э. А. Шеварднадзе, «Советская культура» газетасининг бош муҳаррири А. А. Беляев, СССР Министрлар Совети Раисининг биринчи ўринбосари, СССР Министрлар Совети Озиқ-овқат ва харид ишлари давлат комиссиясининг раиси В. В. Никитин, Татаристон АССРдаги Кама кўп юк тортадиган автомобиллар ишлаб чиқариш бирлашмаси парткомининг секретари В. А. Вилегжанин, КПСС Марказий Комитетининг секретари В. А. Медведев, Арманистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари С. Г. Арутюнян, КПСС Курск область комитетининг биринчи секретари А. И. Селезнёв, КПСС Марказий Комитетининг секретари Н. Н. Слюньков, Ўзбекистон Компартияси Қорақалпоғистон область комитетининг биринчи секретари С. Д. Ниетуллаев, тармоқлараро «Кўз микрохирургияси» илмий техника комплексининг бош директори С. Н. Фёдоров, КПСС Марказий Комитетининг секретари А. Н. Яковлев, КПСС Калинин область комитетининг биринчи секретари Н. Ф. Татарчук, СССР Фанлар академияси Иқтисодиёт бўлимининг академик секретари вазифасини ижро этувчи С. С. Шаталин, Грузия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Г. Г. Гумбаридзе, СССР Давлат хавфсизлиги комитетининг раиси В. А. Крючков сўзга чиқдилар.

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми 7 февралда ўз ишини давом эттиради.

* * *

КПСС Марказий Комитетининг партия XXVIII съездига ҳаракат дастури лойиҳасини пухта ишлаб чиқиш Таҳрир комиссиясининг мажлислари тўғрисида

6 февраль куни М. С. Горбачев раислигида комиссия мажлисларида КПСС Марказий Комитетининг КПСС XXVIII съездига ҳаракат дастури лойиҳаси юзасидан Пленум қатнашчилари киритган таклиф ва мулоҳазаларни кўриб чиқиш давом эттирилди.

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ПЛЕНУМИДА МУЗОКАРАЛАР

5 февраль

КПСС Шимолий Осетия область комитетининг биринчи секретари **А. С. Дзасохов**нинг фикрича, М. С. Горбачевнинг доклади мунозараларга кенг уфқ очади ва партиянинг ўзини сифат жиҳатдан янгилаш билан ҳеч кечикмай шуғулланиш керак, деган фикрга ишонч билан олиб боради. Сиёсий мақсадларни ва шу мақсадлар учун кураш босқичларини ҳаддан ошишларга, эҳтиросларга ва айниқса саросималик ва умидсизлик элементларига йўл қўймай сергаклик билан аниқлаб олиш зарур. Шу муносабат билан у келгусида катта стратегик аҳамиятга эга бўлган вазифа — КПССнинг янги программасини ишлаб чиқиш вазифаси турганлигини назарда тутиб, ҳаракат дастурини унинг лойиҳасида ўтиш даври деб таърифланган ғояни маъқуллади. Агар биз ўз сафларимизда ўткир танқидий, талабчан вазиятни сақлаб қолсак, аммо айни вақтда партиянинг ҳамма поғоналари ва бўғинларида кимдир КПССнинг ролини камситаётганлиги, кимдир ошириб кўрсатаётганлиги хусусидаги носоғлом шубҳа-гумонлардан халос бўлган маънавий-ахлоқий иқлимни вужудга келтиришга албатта кўмаклашсак, бу мақсад катта муваффақият қозонган бўлур эди. Жойларда партиянинг ва партия комитетларининг обрў-эътибори ҳақиқатан ҳам тушиб бораётганлиги тенденцияларининг объектив асосларини мана шу тарздагина билиб олиш мумкин.

Ички партиявий турмушни тартибга солишнинг зарур шакли бўлмиш демократик централизмни янгича талқин этиш партияда ва жамоатчилик ўртасида катта қизиқишга сабаб бўлиши турган гап. Лениндан кейин ҳозир шуни қайд этиш муҳимдирки, эълон қилинган танқидий мақолалар муносабати билан бу принцип қўпол равишда сохталаштирилди ва аслида ўзининг зиддиятига айланиб қолди.

Нотиқнинг фикрича, ҳаракат дастурининг лойиҳаси партия тарихидаги сиёсий тажрибага чорлайди, партия тарихининг ўша даврида мулоқотнинг, бошқача фикрга ҳам, бошқача фикрловчиларга ҳам сабр-тоқат қилишнинг ажойиб намуналари бўлган эди. Бу лойиҳа демократик тарзда уюштирилган ҳар қандай партиянинг зарур белгиси бўлмиш оппозиция билан ҳамкорлик қилишга чорлайди.

Нотиқ коммунистик ғояларнинг қадр-қиммати камайиб ва ҳатто пасайиб бораётганлиги тўғрисида ташвишланиб гапирди. Шу сабабли партиянинг заковатини ижтимоий тараққиётнинг замонавий концепцияларини ишлаб чиқишга сафарбар қилишни жуда долзарб вазифа, деб ўйлайман. Худди шу сабабга кўра коммунистларнинг марксизм меросини эгаллаши ўткир сиёсий мунозара шароитида, айтайлик, асрлар оралиғида ёки дарҳол Октябрдан кейин бўлганидан кўра ҳозир анча аҳамиятлироқдир. Аммо биз ғоявий манбаларимизга уларни асло яна бир карра қонунлаштириш учун мурожаат қилаётганимиз йўқ.

Партиядаги қайта қуриш — соф ташкилий-структуравий соҳадаги тадбиргина эмас, шу билан бирга билимлар хазинасини замонавий тарзда идрок этиш жараёни ҳамдир, дейди обкомнинг биринчи секретари. Шу муносабат билан у раҳбар кадрларга таълим беришнинг тор маҳкамачилик, уюшма системасидан ва моделидан воз кечишга чақирди.

Нутқда ҳокимият олий органи бошлиғининг ваколатлари билан боғлиқ масалага эътибор қаратилди. Демократик жараённи ва айни вақтда социалистик жамиятдаги барқарорликни таъминлаш манфаатлари йўлида давлат ҳокимияти бошлиғининг конституцион ҳуқуқларини кенгайтиришни ҳозир турмушнинг ўзи қатъий талаб қилмоқда.

Шимолий Осетия партия ташкилотининг раҳбари миллий сиёсат тўғрисида ва ҳаракат дастури лойиҳасида шу масалага бағишланган бўлим ҳақида гапириб, қайта қуришнинг тақдири жуда кўп даражада партиянинг мана шу ғоят муҳим соҳадаги иродасига ва ҳаракат бирлигига боғлиқ эканини айтди. Ошкоралик, демократия тўлқинида миллатлараро қарама-қаршилик муҳитини авж олдираётган, ўтмишда ва ҳозирги пайтда мавжуд бўлган қийинчиликлардан ўзларининг ғаразли мақсадлари йўлида фойдаланиб қолишга уринаётган кучларга принципиал баҳо бериш зарур.

Миллатлараро қурилишнинг уйғунлаштирилиши бир томонлама тус олмаётганини турмуш кўрсатиб турибди. Нотиқ ҳаракат дастури лойиҳасидаги ўз тақдирини ўзи белгилашга оид қоидани қўллаб-қувватлади, аммо унинг айрим бандлари, шу жумладан автоном тузилмалар тўғрисидаги бандлари жуда умумий ва дабдабали тусда эканини уқтириб ўтди.

Марказий Комитетнинг ушбу Пленуми партиянинг жипслашувига кўмаклашадиган, қайта қуришга бошчилик қилиш учун унга комил ишонч бахш этадиган ҳаракат дастуруламалини таклиф қилиши лозим, деди КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, Киев область партия комитетининг биринчи секретари **Г. И. Ревенко.**

Социалистик ғояни рўёбга чиқариш йўлларини зўр бериб излаш шароитида, деди сўзини давом эттириб нотиқ, социализм янги қиёфасининг моҳиятини кўрсатувчи белгилар таг-заминли равишда илмий асослаб берилиши зарур. Шундай қилинмаса, коммунистлар ва партиясизлар сиёсий йўлйўриқдан маҳрум бўладилар. Дастуруламалда дунёда устун бўлган замонавий социалистик концепцияларни баён этиб, таърифлаб бериш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Нотиқ сиёсий системаислоҳоти чуқурлашиб бораётган шароитда партиянинг ўрни ҳақида гапириб, КПСС Марказий Комитетининг ҳаракат дастурида Конституциянинг 6-моддасига муносабат равшан изҳор этилсин, деб таклиф қилди. Ҳозир бу модда партия теварагидаги эҳтиросларни авж олдириш учун, партия асосий қонун воситаси билан ўз ҳокимиятини эълон қила олмайди, деган гапни рўкач қилиб, бундан сиёсий мақсадлар йўлида фойдаланиш учун ҳали ҳам бир баҳона бўлиб турибди. Съезднинг сиёсий ҳужжатларини унинг қоидаларини янги қонунларнинг лойиҳалари билан ва аввало СССРда мулкчилик тўғрисидаги, ер ҳақидаги Қонун лойиҳалари билан, шунингдек келажакда қабул этиладиган федерация тўғрисидаги қонун билан чамбарчас боғлаб ишлаб чиқиш жуда зарур, деб ҳисоблайман. Марказий Комитет ҳам концептуал тарзда шу қонунларга муносабат билдириши керак.

Кучли Советлар тузилишини бутун партия ишининг энг муҳим йўналиши тарзида ажратиб кўрсатиш лозим. Ҳолбуки, ҳозир партияда янги иш формалари етишмаётганлиги, эскирган ёндашувларга берилиш, тактиканинг эпчил эмаслиги жуда сезилиб турибди. Турли поғоналардаги Советларда коммунистларнинг вакиллиги ҳар хил бўлган шароитда Советлардаги партиянинг тактикаси қандай бўлиши кераклигини, жамоат ташкилотлари ва кўнгилли тузилмалар, шу жумладан ошкора реакцион позицияларда турган ташкилотларга нисбатан қандай йўл тутиш лозимлиги аллақачон белгилаб қўйилиши керак эди.

(Давоми иккинчи бетда).

(Давоми. Боши газетанинг 7-февраль сонида).

И. А. КАРИМОВ нутқи

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари

Ҳурматли ўртоқлар! Ўзбекистон коммунистларининг, меҳнаткашларининг аксарият кўпчилиги фикрини ҳозир бир хил таърифлаш мумкин: биз ССР Иттифоқининг ҳар бир республика ўзининг чинакам суверенитети ва мустақиллигига эга бўлган янгиланган федерацияси тарафдоримиз. Биз КПССни янгилашнинг ташкилий ва ғоявий бирлиги тарафдоримиз, КПССни ўзгартиришнинг характери Михаил Сергеевич Горбачевнинг партия XXVIII съездига КПСС Марказий Комитети ҳаракат дастури лойиҳаси ҳақидаги докладида кўрсатиб берилган.

Ҳозирги пайтда КПСС ҳақиқатан ҳам кўпмиллатли мамлакатимиз миқёсида жипслаштирувчи роль ўйнаётган реал сиёсий кучдир. Шу билан бирга сўнгги ойлардаги фавқулодда вазиятлар агар биз воқеалардан олдинда бормасак, жойлардаги партия ташкилотлари етилган муаммоларни ўз вақтида ҳал қилмасалар, у ҳолда қоида тариқасида бу муаммоларни бошқалар ҳал қилишга киришишларини яққол кўрсатди, бу эса, ўз навбатида олдиндан билиб бўлмайдиган оқибатларни келтириб чиқариши мумкин.

Қандай муаммолар тўғрисида гап бормоқда, ўртоқлар? Гап аввало, иқтисодий ва ижтимоий аҳвол ҳақида, қайси миллатга мансублигидан қатъи назар ҳар бир кишининг, оиланинг ва бутун аҳолининг кайфиятини белгилаб берадиган ҳаётий муҳим эҳтиёжларни қондириш тўғрисида бормоқда. Мамлакатимиз халқлари ҳамкорлиги ва ўзаро ёрдами туфайли Ўзбекистонда катта ишлаб чиқариш потенциали барпо этилган. Лекин унитар давлат тузуми ўтказиб келган маъмурий-буйруқбозлик сиёсати шунга олиб келдики, ҳозирги вақтда бизнинг иқтисодиётимиз бир томонлама, хом ашё етиштиришга қаратилган бўлиб, у аҳоли эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилмаган. Саноатда тайёр маҳсулотнинг улуши 50 фоиздан ошмайди, шу билан бир вақтда биз чакана савдода сотаётган тайёр молларнинг ярмидан кўпроғи республиканинг ташқарисидан келтирилмоқда. Танлашга вақт ҳам бўлмаган уруш ва ундан кейинги йилларда эмас, балки сўнгги ўн йилликларда Ўрта Осиёда бутун ҳаёт мужассам бўлган чекланган воҳаларда ўйламай-нетмай ўнлаб экология жиҳатидан зарарли химия корхоналари жойлаштирилди, улар ишлаб чиқарган маҳсулотнинг катта қисми ҳозир хом ашё сифатида республикадан ташқарига олиб чиқиб кетилмоқда, бу корхоналар ҳаво, ер ва сувни заҳарлашдан бошқа аҳолига ҳеч нарса бераётгани йўқ.

Асосий қишлоқ хўжалик маҳсулотининг 80-90 фоизи ҳеч қандай қайта ишловсиз олиб чиқиб кетилаётганини нормал ҳол деб бўлмайди. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда пахтачиликка ихтисослаштириш тўғрисида кўп гапирилди. Бу, ўртоқлар, республиканинг инжиқлиги эмас, балки Бутуниттифоқ меҳнат тақсимотида республикага ажратилган ўрин ва роль ана шундай. Ўз вақтида республика олдига мамлакат пахта мустақиллигини таъминлашдек муҳим сиёсий-иқтисодий вазифа қўйилган эди. Бу вазифа, ўртоқлар, ҳал қилинган эди, айтмоқчи, мамлакатда дон етиштиришда ҳам, гўшт ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг энг муҳим турларини етиштиришда ҳам бундай мустақилликка эриша олмаяпмиз. Натижада республика фақат чорвачилик маҳсулотларини эмас, ҳатто мева-сабзавот маҳсулотларини истеъмол қилиш жиҳатидан, қишлоқларнинг ижтимоий ривожлантирилиши жиҳатидан мамлакатдаги энг охирги ўринлардан бирига тушиб қолди.

Ҳозир, ўртоқлар, очиғини айтиш керак, фақат сўнгги вақтдагина марказий идораларда ва ҳукумат идораларида республикага хом ашё базаси сифатида эскича ёндашув қолипларини бузиб ташлаш йўлида дастлабки қадамлар қўйилди. Шуни тасдиқлаган ҳолда КПСС Марказий Комитети ҳаракат дастурининг «Янги федерация сари» бўлимида ҳар бир иттифоқдош республиканинг мамлакат халқ хўжалиги комплексида ўз ўрни бор, деган принципиал қоида олға сурилмоқда. Эндиликда ҳар бир республика ўз тараққиётини мустақил белгилайди. Биз бу принципни, ўртоқлар, чин қалбимиздан табриклаймиз. Бироқ бу принципни амалда рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратилмас экан, у қуруқ гап бўлиб қолаверади.

Ҳозир биз ўзини ўзи пул билан таъминлаш, ўзини ўзи бошқариш тўғрисида гапираётганимизда республиканинг ҳозирги аҳволи, унинг ижтимоий-иқтисодий базаси аслида ҳисобга олинмаяпти. Республиканинг ижтимоий-иқтисодий базаси шундайки, бизда ходимларнинг ўртача иш ҳақи мамлакатдаги ўртача даражадан тахминан тўртдан бир баравар, аҳоли жон бошига даромадлар эса деярли икки баравар камдир. Аҳолининг 45 фоиздан кўпроғи деярли қашшоқликда яшамоқда. Кўп марта айтиб ўтилганидек, ижтимоий соҳа ҳаёт таъминотининг барча асосий кўрсаткичлари жиҳатидан Ўзбекистон унча юқори бўлмаган Иттифоқ ўртача кўрсаткичларидан анча орқада қолмоқда. Одамлар ўз эҳтиёжларининг қондирилишига қолдиқ принципи билан ёндашишга қачонгача тоқат қила оладилар? Ахир, ҳеч бўлмаганда энг кам даромаднинг қандайдир норматив мезони бўлиши керак. Ҳозир янгиланаётган федерация шароитида республикалардан бири аҳоли турмуши даражаси жиҳатидан бошқа регионларга нисбатан икки баравар орқада қолишига йўл қўйиб бўладими, ахир? Шу муносабат билан дастурда ижтимоий сиёсат, аҳоли турли табақалари ижтимоий ҳимояланишини таъминлаш масалаларига алоҳида эътиборни шубҳасиз қўллаб-қувватласа арзийди.

Аёлларнинг аҳволи, айниқса, кўп болали оналарнинг аҳволи, болаликни ҳимоя қилиш, пенсионерларни, ногиронларни ижтимоий таъминланиш, ёшларимизни ҳар томонлама камол топдириш учун реал имкониятлар каби қийин муаммоларни ҳал этиш бизни, айниқса, ҳаяжонга солмоқда. Ўзбекистон Компартиясининг сайловолди ҳаракат дастурида биз айни шу масалаларга асосий эътиборни қаратдик ва ҳозирнинг ўзидаёқ кўзда тутилган тадбирларни бажариш юзасидан дастлабки амалий чораларни кўрдик.

КПСС Марказий Комитетининг ҳаракат дастурида инсоннинг меҳнат қилиш ҳуқуқи кафолатини мустаҳкамлаш зарурлиги таъкидланади. Бу муаммо биз учун алоҳида аҳамиятга эга бўлади. Очиғини айтиш керак, ҳозир Ўзбекистонда биз шундай бир пайтга келдикки, одамларни иш жойи билан таъминлаш масаласини тағин ҳам кечиктиришга мутлақо йўл қўйиб бўлмайди. Ишсизлар сони кўпайиб бормоқда ва ҳозир улар салкам бир миллион кишига етди.

Республикада одамларга томорқа участкалари ажратиб бериш, қишлоқ жойларда кичик цехлар-филиаллар қуриш, касаначиликни ташкил этиш юзасидан кўрилган чора-тадбирлар билан бир қаторда, бир неча бор таъкидланганидек, одамларни иш билан таъминлашнинг Иттифоқ программасини ишлаб чиқиш зарур.

Шу муносабат билан иш билан таъминланмаган одамларни нафақа билан таъминлашни қонун билан мустаҳкамлаб қўйиш керак, бу нафақа улар турмуши учун зарур бўлган энг кам миқдордаги нафақа олишларига кафолат бўлиши керак. Мен буни аллақачон етилган зарурат, деб биламан. Ҳар қандай маданиятли мамлакатда шундай қилинмоқда.

Мамлакатнинг хўжалик юритиш ва бошқаришнинг янги механизмига ўтишини жадаллаштириш қайта қуриш тақдири учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ҳаракат дастурида таъкидланганидек, эскилик емирилаётган, янгилик эса ҳали ишга тушмаган бундай ҳолат узоқ вақт давом этиши мумкин эмас. Бундай ҳолатнинг узоқ давом этиши халқимиз учун жиддий салбий оқибатлар келтириши мумкин. Бироқ янги иқтисодий система, янги хўжалик механизми, афсуски, ҳозирча аниқ-равшан тусга киргани йўқ. Иттифоқдош республикаларда бу, айниқса, яққол сезилмоқда. Масалан, Ўзбекистон ССРда субвенция деб аталган нарса, соддароқ қилиб айтганда, Иттифоқ бюджетидан бериладиган дотация бу йил 3 миллиард сўмга етадиган бўлса, иқтисодий мустақиллик ва ўзини ўзи пул билан таъминлаш тўғрисида қандай гап бўлиши мумкин? Бу дотация республика бюджетининг оз ҳам эмас, кўп ҳам эмас — роса 30 фоизини ташкил этади. Бинобарин, масала на Олий Советда, на мамлакат ҳукуматида ҳал қилиняпти. Ахир, бу янгидан пайдо бўлган масала эмас, биринчи марта ўртага қўйилаётгани йўқ.

Яна бир нарса — қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг кўп турлари, масалан, Ўрта Осиёда етиштириладиган ва қайта ишлаш мамлакатга катта фойда берадиган асосий экин — пахтага ҳақ тўлашни қайта кўриб чиқиш юқоридаги масала билан бевосита боғлиқ. Лекин афсуски, пахтага тўланаётган ҳақ уни етиштириш учун сарфланаётган харажатларни қопламаяпти.

Бизнингча, ер ва унинг қаъридаги бойликларга мулкчилик билан боғлиқ масалаларни кўриб чиқишга янада кенгроқ маънода яна бир бор қайтиш керак. Бизнинг фикримизча, ҳаракат дастури лойиҳасида соддалаштириб берилган таъриф федерацияни янгилаш моҳияти ва руҳига мос келмайди, табиат бойликларидан холисона фойдаланишга ёрдам бермайди.

Ўртоқлар, ҳозир тўла асос билан айтиш мумкинки, ҳаракат дастури лойиҳасида иттифоқдош республикалар Компартияларининг мустақиллиги ва масъулиятини оширишга қаратилган йўл тўғри белгиланган. Иттифоқдош республикаларнинг Компартиялари КПСС Программаси ва Уставига амал қилиш билан бир вақтда ўз программ ҳужжатларини ишлаб чиқиш, ташкилий, кадрлар ва молия муаммоларини мустақил ҳал қилиш имкониятига эга бўлиши, бутун партиямиз турмушига доир принципиал масалаларни ҳал қилишда бевосита иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлиши керак. Шу муносабат билан КПССнинг раҳбар органларини тузишга тааллуқли таклифларни ҳам қўллаб-қувватлаймиз.

Шу билан бирга ҳозир ижтимоий жараёнлар жўшқин ривожланаётганлигини, турмуш тез янгиланиб бораётганлигини, бизнинг ташкилий структурамиз эса ҳамиша ҳам воқеалар билан баробар бормаётганлигини таъкидлаб ўтишни истайман. Айтайлик, ҳозир КПСС Марказий Комитети аъзолари орасида республика партия ташкилотлари билан алоқаси аллақачон узилиб қолган кишиларни ҳисобга олмасак, фақат бир вакил бор. Иттифоқ ҳукумати таркибида ҳам 20 миллион киши яшайдиган республиканинг вакили йўқ. Бизнингча, бу соҳада масалалар мавжуд ва бу масалаларни ҳал қилиш керак.

КПСС марказий органларида барча иттифоқдош республикалар Компартияларининг вакиллари, албатта, тенг шароитда қатнашиши таъминланиши керак.

Ўртоқлар! Республика партия ташкилотлари, меҳнат коллективлари партияда ва умуман мамлакатимизда юз бераётган мураккаб, қийин вазиятдан зўр ташвишга тушиб, айни вақтда бир масалада якдилдирлар: партия учун федерациямизни янгилаш ва КПССдаги қайта қуриш билан боғлиқ барча принципиал масалалар юзасидан аниқ, қатъий позиция ҳозир ҳар қачонгидан ҳам зарур.

Афсуски, ҳаракат дастурида қайта қуриш ва демократия шиорларини ниқоб қилиб олиб, кундалик ишдаги қийинчиликлардан ва муаммолардан фойдаланиб, ҳозир вазиятни беқарор қилаётган, сиёсий ҳокимиятни қўлга киритиш учун мувозий ташкилий ва бошқа структураларни тузаётган кишиларга нисбатан аниқ позиция белгилаб берилмаган. Коммунистик партияни тақиқлаб қўйишга даъватлар эшитилмоқда. Бизнинг бу хусусдаги фикримиз шундайки — Марказий Комитетимиз барча ана шу принципиал масалалар юзасидан ўз фикрини айтиши керак.

Ҳаракат дастури лойиҳасида айтилганидек, ижтимоий-сиёсий тузилмаларнинг ҳуқуқий-конституцион нормаларини ишлаб чиқиш ва қабул қилишни тезлаштириш зарур.

Бу ерда эътиборингизни яна бир масалага қаратишни зарур, деб ҳисоблайман. КПСС идора этувчи сиёсий куч сифатида бундан буён ҳам мамлакатимиздаги ишларнинг аҳволи учун масъул бўлаверади. Мамлакатимизда ҳозирча шунга ўхшаш бошқа сиёсий куч йўқ. Бу хусусда бизнинг фикримиз бир хил. Шу сабабли шуни аниқ-равшан тушуниб олиш керакки, агар партия кадрлар сиёсатининг асосий дастагини қўлдан чиқариб юборса, ўзининг қайта қуриш ташаббускори вазифасини бажара олмайди.

Шу муносабат билан бундай савол туғилади: ҳаракат дастурида партиядан чиқиш ҳеч қандай сиёсий оқибатга олиб бормайди, деган қоидани тантанали баён қилиш зарурмикан?

Ўртоқлар, бизнинг Ўзбекистонда партия тақдири учун тушкунлик туйғуси йўқ. Ўзбекистонда барча соғлом кучларни партия теварагида жипслаштириш ва бирлаштириш хусусида олиб борилаётган ишлар, куч-ғайратларни одамларнинг ҳаёт таъминотини яхшилашнинг долзарб муаммоларини ҳал қилишга қаратиш, интизом ва масъулиятни мустаҳкамлаш билан бир вақтда партия ички турмушини кенг демократиялаш жамиятимизда қайта қуришнинг етакчи кучи бўлган Компартиянинг роли ва аҳамиятини оширишга қатъий ишонамиз.

Бу ерда Михаил Сергеевич Горбачев КПСС XXVIII съездини ўтказиш муддатларини яқинлаштириш тўғрисида айтган таклифига қўшиламиз.

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ПЛЕНУМИДА МУЗОКАРАЛАР

(Давоми. Боши биринчи бетда).

Ҳар бир коммунистнинг янги партиявий муносабатлар доирасидаги ўз имкониятларини рўёбга чиқаришига имкон берадиган, партиянинг ғоявий ва ташкилий бирлигини таъминлайдиган янги Уставни ишлаб чиқмай туриб, ички партиявий турмушни янгилаб бўлмайди.

Нотиқ партия олий органларининг ҳаракат дастури лойиҳасида таклиф этилган янги тузилишини қўллаб-қувватлаш билан айни вақтда уларни тузиш тартибини ўзгартириш тўғрисида таклиф киритди. Унинг фикрича, республикалар Компартияларининг КПСС Марказий Комитетига ўз вакилларини пропорционал тарзда бевосита юборадиган бўлиши шу Компартиялар тўғрисидаги қоидаларнинг янгича талқинига мос бўлиб тушур эди.

Бошланғич партия ташкилотларининг ролини қайта идрок этишга айниқса тубдан ёндашиш ҳақидаги даъват ҳам янгради: уларга кемтик эмас, балки кенг мустақиллик бериб қўйилиши, КПССга узил-кесил қабул этиш, КПССдан чиқариш ҳуқуқи берилиши, инсон партияга ихтиёрий равишда келиб, ундан бемалол чиқа олмаслиги каби ғалати ҳолатни тугатиш керак. Шу билан бирга айрим партия аъзоларининг КПССда туриш билан бирга, бошқа сиёсий ташкилотларга киришига ҳам имкон берадиган туйнукни қолдириб бўлмайди.

Сайлаб қўйилган барча органларнинг ва Марказий Комитет секретаридан тортиб, бошланғич партия ташкилотининг секретаригача ҳисоб бериш тартибини қатъий белгилаб қўйиш тўғрисидаги масалани қўйиш мантиқий ва тўғри бўлур эди, деди сўнгра нотиқ. Чамаси, биз партия турмушининг демократик усулларидан бири бўлмиш истеъфога чиқиш, шунингдек Марказий Комитет аъзоларини чақириб олиш одатини партиявий практикага киритиш зарурати арафасида турибмиз. Партия раҳбарларининг сайловини ҳамма учун барча коммунистлар иштирокида тўппа-тўғри яширин тарзда бир неча номзоддан танлаб олиш асосида ўтказиш лозим.

Киев область партия ташкилоти раҳбарининг фикрича, Советларга сайлов тажрибасини, партиямизнинг характерини эътиборга олиб, партиянинг сайлаб қўйиладиган барча органларидан то олий раҳбарлик органларигача ишчи ва деҳқонлар вакиллигининг белгилаб қўйилган нормасини кўзда тутиш лозим бўлур эди. Партия бюджетини тўла-тўкис ошкор этиш, уни принципиал жиҳатдан бошқача тарзда — қуйидан тузиш, албатта съездларда, конференцияларда, партия комитетларининг пленумларида тасдиқлаш, партия маблағларининг сарфланиши ҳақида коммунистлар ҳузурида ҳисоб бериб туриш керак. Партия ичидаги имтиёзлар ва енгилликлар хусусида ҳеч кечикмай аниқ бир тўхтамга келиш лозим.

Мамлакатдаги вазият мислсиз тез ўзгариб бораётганлиги, партиянинг бирлигини қўпорувчи жараёнлар кучаяётганлиги, деди пировардида нотиқ, партия съезди ва бутун ҳисобот-сайлов кампаниясини кенг демократик асосда ўтказиш муддатларини яқинлаштириш кераклигини аниқ-равшан қилиб айтишни талаб қилади.

Кечқурунги мажлисда музокаралар давом эттирилди.

* * *

5 февраль. Куннинг иккинчи ярмида биринчи бўлиб мудофаа саноати министри **Б. М. Белоусов** сўзга чиқди. КПСС Марказий Комитетининг муҳокама қилинаётган ҳаракат дастури сиёсий бўлиши керак, деган фикрга қўшилмайман, деди нотиқ. Ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий муаммолар бир-бирини тақозо этади ва бир-бирини рағбатлантиради.

Бу айниқса саноатда, жумладан, унинг ниҳоятда уюшган мувозанатлашган ва малакали қисми бўлган мудофаа саноатида сезилиб турибди. Гарчи биз катта нуқсонларсиз ишлаётган бўлсак ҳам, тармоғимиз хўжалик механизмини қайта тузиш, бозор муносабатларини ташкил этишга уринишлар, ишлаб чиқариш ва ижтимоий ўзаро алоқаларни демократиялашга боғлиқ бўлган бугунги куннинг барча қийинчиликларини тўлалигича ҳис этмоқда. Янги хўжалик механизми амал қилаётган шароитдаги иш, унинг натижалари муайян хулосалар чиқариш ва қуйидаги саволга, яъни ишлаб чиқариш самарадорлигининг пастлиги, экономика заифлигининг сабаблари нимада, деган саволга жавоб бериш учун асос беради. Бу ўринда бир қанча сабаблар бор.

Аввало, бир хўжалик механизмини қайта қуриш жараёнига бошқарувнинг созланмаган иқтисодий омиллари, пишиқтирилмаган юридик ва ҳуқуқий нормалар, иқтисодий жиҳатдан тайёргарликка эга бўлмаган кадрлар билан қадам қўйдик. Бундан ташқари, марказий иқтисодий идоралар кўпинча шошма-шошарликка йўл қўйдилар, пухта ўйланмаган норматив актлар ва ҳужжатлар тайёрладилар, булар эса муайян салбий оқибатларга олиб келди. Меҳнат унумдорлигининг ўсишидан ажралган ҳолда иш ҳақининг асоссиз ортиши рағбатлантирилди, маҳсулот ишлаб чиқаришни тегишли тарзда кўпайтирмасдан ва маҳсулот таннархини камайтирмасдан фойда кўриш учун шарт-шароит яратилди. Бозор имкониятларини ва асосий материаллар тақчиллигини ҳисобга олмай улгуржи савдо ва бевосита алоқаларни ҳар жиҳатдан ривожлантириш тўғрисида қарор қабул қилинди. Давлат буюртмасини қабул қилмаслик, уни бажармаслик ва таркиб топган алоқаларни бузганлик учун зарур даражадаги жавобгарлик чора-тадбирларисиз амалга оширилган планни қарор топтириш ва тасдиқлаш масалаларида корхоналарга тўла мустақиллик берилиши тақчилликнинг яна ҳам зўрайишига олиб келди. Эндиликда бу камчиликлар ҳаммамизга аён.

Шундан кейин нотиқ тармоқнинг конкрет муаммоларига тўхталди. Ҳарбий ишлаб чиқариш конверсияси (ҳарбий ишлаб чиқариш соҳасини ўзгартириш) ҳозир энг муҳим вазифадир. Иқтисодиётдаги ҳозирги аҳволни яхшилаш учун конверсия зарур, аммо айни вақтда конверсия ечими оғир кечадиган масалалар туркумини ўртага қўймоқда. Конверсия жиддий сарф-харажатларсиз, фақат топшириқларни ёзиб олиш билангина яхшигина мўл-кўлчиликка эришиш мумкин булган жараёндир, деган фикр устун бўлиб турибди. Аммо тегишли инвестицияларсиз, зарур ускуналарни ажратмасдан туриб бу вазифани ҳал этиш ниҳоятда мушкулдир.

Мудофаа саноати конверсия программаларини валюта билан ўзини ўзи таъминлаш масалаларида мураккаб шароитга тушиб қолди, бу тармоқ ўзининг асосий маҳсулотини чет элга етказиб берганлик учун валюта ажратмалари олиш имкониятига эга эмас. Жадал конверсия даврида шундай ажратмаларни жорий этиш зарур, чамаси, деб таъкидлади нотиқ.

СССР саноати мудофаа тармоқлари конверсияси тўғрисидаги қонунни ишлаб чиқиш, муҳокама қилиш ва тасдиқлаш вақти келди, ушбу қонунда корхоналарнинг, давлат бошқарув органларининг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги, маблағ билан таъминлаш принциплари ҳисобга олиниши керак.

Мудофаа саноатида нозиқ-овқат моллар ва граждан маҳсулоти ишлаб чиқаришни кескин кўпайтиришни мўлжаллаб иш юритилаётганлиги туфайли ишлаб чиқариш планлари структураларининг ўзгариши истеъмол этилаётган моддий-техника ресурслари структурасининг ўзгаришини тақозо этади, деб сўзини давом эттирди нотиқ. Тармоқда бу масалалар ҳали узил-кесил ҳал этилмаган. Транспортда юк ташиш тарифларининг оширилиши, дизель ёнилғиси нархининг кўтарилиши, айни вақтда эса конверсия шароитида давлат бюджети билан ўзаро муносабатларнинг ўзгармай қолавериши сингари пухта ўйланмаган қарорлар ижтимоий вазиятни яхшилашга хизмат қилмайди. Бундан ташқари, шу яқин орада ижтимоий-сиёсий вазиятни барқарорлаштиришга муваффақ бўлинмаса, экономикани соғломлаштириш юзасидан белгиланган тадбирлар исталган натижани бермайди. Ишни ғайриқонуний тарзда тўхтатиб қўйиш ва шу муносабат билан халқ хўжалигига етказилган зарар учун конкрет жавобгарликни таъминлайдиган процессуал чораларни дарҳол аниқлаб чиқиш зарур. Корхоналар, цехлар ва ишлаб чиқариш бўлинмаларининг раҳбарларини сайлаб қўйиш тўғрисида қабул қилинган қарорлар кўп ҳолларда ўзини оқламаяпти. Қонун тартибида дарҳол тегишли ўзгаришлар киритиш зарур.

Нотиқ пировардида бундай деди: КПСС Марказий Комитетининг партия XXVIII съездига тақдим этилган ҳаракат дастури лойиҳасининг «Планли-бозор иқтисодиётининг самарадорлиги учун» бўлимида мақсад ва вазифалар тўғри белгиланган. Мамлакат бутун ўтган йиллар мобайнида шу марраларни кўзлаб ишлади. Аммо бу юмуш нокомплекс тарзда, ўтиш босқичида эски хўжалик-иқтисодий системасини ишга солинган янги система билан оқилона қўшиб олиб бориш зарурлигини ҳисобга олмай бажарилди. Шунинг учун ҳам сиёсий ҳаракат дастурида бугунги даврнинг реалликларини ҳамда халқ депутатлари иккинчи съезди тасдиқлаган ҳукумат программасини ҳисобга олиб ўтиш даври мафкурасини аниқ-равшан белгилаб олиш керак.

КПСС Марказий Комитети аъзоси, СССРнинг Польшадаги элчиси **В. И. Бровиков** муҳокама қилинаётган ҳужжатни ҳозирги ҳолида қабул қилиб бўлмаса керак ва уни жиддий тарзда қайта ишлаб чиқиш лозим, деб айтган нотиқларнинг мулоҳазасига қўшилди. Ҳаракат дастурининг ниҳоятда шиорнамолиги ва ҳатто бир қадар дабдабалилиги, унда ўтмишга ва айниқса ҳозирги кунга берилган баҳоларнинг ноаниқлиги, ғоявий қоришқилик (эклектизм) ҳамда назарий равшанликнинг йўқлиги сабабли ҳозирча у партиянинг программавий ҳужжати бўла олмайди. Шундай таассурот туғиладики, ҳужжат манфаат кўриш тусида бўлиб, сиёсатнинг шу лаҳзадаги эҳтиёжларини қондиришга қаратилган.

Ҳужжатда қайта қуриш шанига ҳамду санолар айтилган, узоқ ўтмиш танқид қилинган ва келажакда саховат билан армуғонлар ваъда этилган, аммо аслида ўтмишда эмас, балки қайта қуриш даврида йўл қўйилган хатоларга баҳо берилмаган. Биз сўнгги вақтда ўз ишимизга ўзимиз берадиган баҳонинг қадрини камситиб, кўпроқ Ғарбдаги жанобларнинг баҳосига маҳлиё бўлиб қолмоқдамиз. Ҳаракат дастурида ҳам биз бундан қутилмабмиз.

Биз ҳадеб халқ қайта қуриш тарафдоридир, деб исботлаш ҳаракатидамиз, хўш, халқ қайси қайта қуриш тарафдори, деб сўраш жоиз бўлади. Салкам беш йил мобайнида мамлакатни танглик гирдобига отган, биз тийиқсиз ўзбошимчалик, экономиканинг завол топиши, ялпи тасқара вайронагарчилик ва ахлоқ-одобнинг юз тубан кетиши билан рўбарў келиб турибмиз, наҳотки халқ ана шундай қайта қуришнинг тарафдори бўлса?! Шундай вазиятда халқ «қайта қуриш тарафдори» деяверишни, бу унга мақбул деяверишни, юмшоқроқ қилиб айтганда сиёсий диёнатсизликдир. Халқ бунга қарши ва буни тобора баралла айтмоқда.

Шуни илова қилишимиз керакки, инқилобий ўзгаришларнинг асл тарафдорлари ҳам, реакционерлар ҳам, Совет Иттифоқининг дўстлари ҳам, ғанимлари ҳам, социализм тарафдори бўлган кишилар ҳам, умрбод социализмга қарши жон-жаҳди билан курашган одамлар ҳам «қайта қуриш» тушунчасини баб-баравар ишлатиб келишмоқда. Бу бизнинг ўзимизга ортиқча бино қўйишимиз, партия ва давлатимиз раҳбарлари йўл қўйган шахсий хатолар оқибатидир.

Элчи мамлакатда интизом ва тартиб ўрнатмасдан жамиятда ялпи демократиялашнинг эълон қилинишини ана шундай хатолар сирасига киритди. Интизом демократиясиз яшайвериши мумкин, аммо интизомсиз демократия хомхаёлдир. Чунки бундай демократия муқаррар ўзгариб кетади, тўғрироғи айниб, ижтимоий-сиёсий бебошликка айланади.

Буни бизни обдон мақтаётган Ғарб раҳбарлари ҳам яхши тушуниб турибдилар, улар ўз давлатлари учун, синфий манфаатлар учун жиндаккина хавф-хатар пайдо бўлиб қолгудек бўлса, ўз хонадонларида қаттиққўллик ва қатъият билан ҳаракат қилмоқдалар. Бундай вақтда Буш ҳам, Тэтчер ҳам ўзлари ҳақида нималар деб ўйлашларини сира эътиборга олишаётгани йўқ. Панамани, Англиядаги иш ташлаш ҳаракатининг бостирилишини ва бошқа кўп нарсаларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Бундай ҳолларда биз бу тезисни «сталинча усулларга қайта олмаймиз-да» деб изоҳлаймиз... Ўша усулларга тортиш, ўша усулларга даъват этиш тентаклик бўлур эди. Аммо ўзини ва ўз давлатини ҳурмат қиладиган ҳар қандай ҳокимият ўз қонунларини ҳурмат қилишга мажбур этиши керак. Аммо бизнинг ҳаракатларимиз суст бўлса ҳам барчанинг меъдасига тегиб, тилимиз бийрон бўлиб қолмоқда, давлатга қарши, жамиятга қарши хатти-ҳаракатларни ва ҳатто жиноятларнинг олдини олишдаги қатъиятсизлик ва ноқобилликни эса бошқача фикрлашга сабр-бардошли бўлиш, фикрларнинг ва хатти-ҳаракатларнинг хилма-хиллиги, деб билмоқдамиз.

Нотиқ хом-хатала қонунлар қабул қилишни ҳам хато, деди. Ичкиликбозликка қарши қонун, кооперация ҳақидаги қонун шулар жумласидандир. Кабобдан иш бошлаб эндиликда танкларни ҳам сотаётган кооперация ваъда қилинганига батамом зид «самара бермоқда». Бошқа қонунлар ва қарорлар, яъни корхоналар тўғрисидаги, ижара ҳақидаги, якка тартибдаги меҳнат фаолияти тўғрисидаги қонунлар ва қарорлар ўйлаганимиздек, амал қиляпти деб ўйлайсизми?

Биз дадиллик ва қатъият билан жадаллаштириш ғоясини илгари суриб, худди шу тахлитда тўсатдан ундан воз кечган эдик. Тўғри қилдик, чунки иқтисодиётда мўъжизалар, бир лаҳзада ўзгаришлар бўлмайди. Ҳамонки, шундай экан, сиёсатда ҳам, жумладан қонунчилик соҳасида ҳам илгарилаб кетиш, эҳтиётсизлик аянчли оқибатларга олиб келади.

Мутлақ демократия сиёсий соҳада, бозор эса иқтисодиёт соҳасида ҳамма нарсани ўз ўрнига қўяди, деб умид қиламиз. Буни қарангки, ҳозирча ҳаммаси тескари бўлиб чиқаётган экан, бунинг учун марказдаги раҳбарлар эмас, жойлардаги иш бажарувчилар айбдор эмиш. Нари борса бундай дейишмоқда: биз бундай бўлади, деб сира ўйламаган эдик. Олий даражадаги арбоблар учун бу ғалати позициядир. Лекин барча мушкулотларимизни «лаънати ўтмиш»га боғлаб қўяверишни бизда жуда расм бўлиб кетди. Ахир биз анчадан буён кечаги турғунликнинг карам шўрвасини эмас, қайта қуриш маҳсулотларидан бугун пиширилган аталасини танаввул қилмоқдамиз-ку.

Нотиқнинг фикрича, Марказий Комитет аъзолари, депутатлар ана шуларнинг ҳаммаси учун, уларнинг ҳар бири ўз лавозимида жавоб бериши керак. Мамлакатда ҳозир нималар бўлаётгани учун жавоб бериши даркор. Коммунистлар биздан шуни кутишмоқда. Бугунги фожиамиз шундаки, давлат ва партиядаги якка ҳокимликдан сира воз кеча олмаяпмиз. Кўпинча ишга ғайриихтиёрий тарзда, узоқни ўйламай, ишнинг кўзини билмай, Ватаннинг фаровонлигини ўйлаб эмас, балки бошқа манфаатларни, эҳтимолки, кўпроқ шахсий орзу-ҳавасларни ўйлаб раҳбарлик қилмоқдамиз.

Нотиқ қуйидаги таклифни киритди: программавий ҳужжат — ҳаракат дастуридан президент тўғрисидаги, партиядаги раис ва унинг ўринбосарлари ҳақидаги қоидани чиқариб ташлаш керак, чунки ишнинг моҳияти ана шу лавозимларда эмас ва биз кабинетларда қандай янги инқилоблар қилишимиз ҳақида ҳам эмас. Гап партиянинг қандай ҳаракат қилиши ва у қандай сиёсатни ўтказиши, қандай мақсадларни назарда тутиши лозимлигидадир. Ҳаракат дастуримизда ана шу ҳақда ҳам аниқроқ гапириш лозим бўлур эди.

Шиддат билан олға бориш, янги ғоялар ижод этиш, вазиятдан илдамлаб кетиб ишлаш керак. Бизга сиёсий башорат, олдиндан барвақтроқ кўра билиш, тез ва қатъият билан ҳаракат қилиш, режаларни амалга оширишда ҳужумкорлик етишмаяпти. КПСС Марказий Комитети аъзоси, Молдавия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари **П. К. Лучинский**нинг фикри ана шундай. Худди ана шу қатъиятсизлик, сусткашлик ва ҳар қандай масалаларни пайсалга солиш — кўпгина мушкулотларимизнинг сабабидир, деб таъкидлади нотиқ ва айтиганларни Молдавия сиёсий ҳаётидаги конкрет мисоллар билан таъкидлаб кўрсатди.

Республикада чинакам ижтимоий-сиёсий танглик вақтида кадрлар ўзгартирилди. Афсуски, «дўппи тор келганида...» ибораси одат тусини олди. Молдавияда содир бўлаётган жараёнлар, нотиқнинг фикрича, ҳам мамлакатдаги, ҳам Европадаги умумий сиёсий вазият билан чамбарчас боғлангандир. Марказий Комитет аъзоси КПСС Марказий Комитетининг XXVIII съездга ҳаракат дастури лойиҳасини вазият таҳлилида, партиянинг бундан буёнги стратегияси ва тактикасини ишлаб чиқишда олға қараб ташланган жиддий қадам, деб атаб, ҳужжатда ҳозир жамиятимиз бошидан кечираётган ўткир дақиқалар хусусида аниқ ифода этилган позициялар йўқ, деб таъкидлади. Таассуфки, биз воқеаларнинг асл аҳамиятига кўпинча анча кейинроқ баҳо бермоқдамиз.

Нотиқ кўп партиялилик ҳақида гапирар экан, аслида ҳозирнинг ўзидаёқ КПСС ичида ва жамиятда кўп партиялилик авж олаётганини айтди. Нега энди биз фақат бир хилгина эмас, баъзан бир-бирига зид бўлган фикрлар, ғоявий йўналишлар, турли қутблардаги тактик ёндашувларни партия раҳнамолигида бирлаштиришга мажбур бўлишимиз керак? Аввал ажралиб, кейинчалик эса бирлашиш керак, деган ленинча маслак илгари бўлганидек, ҳозир ҳам ниҳоятда холисона методологик стратегия бўлиб қолмоқда, деб ҳисоблайди нотиқ. Икки партияли система амал қилаётган мамлакатларнинг тажрибаси ҳам эътиборга моликдир.

Молдавия Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари «Партия кимнинг манфаатини ифода этади» деган мавзуда батафсил мунозара ўтказишни таклиф қилди.

Президент тўғрисидаги масала ҳам расмий масала эмас, бу масала қонунчиликнинг мустаҳкамланиши ва келажакда президентни бутун халқ сайлаши билан боғлиқдир.

Лойиҳанинг Конституциянинг 6-моддасига дахлдор қисми таҳрири, нотиқнинг фикрича, коммунистлар учун «қош қўяман деб кўз чиқариш билан баравардир», чунки жамиятга партиянинг устунлигини тиқиштиради, бу эса албатта норозилик туғдиради. Худди шу Марказий Комитет Пленуми ана шу моддани асосий қонундан чиқариб ташлашни бир овоздан маъқуллаши керак, чунки партия тақдирини, аввало, партиянинг ўзи ҳал қилиши лозим.

Докладда иттифоқдош республикалар Компартияларининг мустақиллиги масаласи хусусида анчагина ижобий тадбирлар таклиф этилган, деди сўнгра нотиқ. Воқелик шундайки, ягона ғоявий негизда республикалар Компартияларининг иттифоқини дадиллик билан бунёд этиш керак. Федерация тақдирига тўхталадиган бўлсак, бу ўринда фақат битта йўл бор — у ҳам бўлса, янги иттифоқ шартномаси асосидаги мустақил давлатларнинг иттифоқидир, деди нотиқ. Республикалар марказ ихтиёрига тавсия этадиган муаммолар доирасини аниқроқ белгилаб олиш керак, холос. Бу мамлакат мудофааси, транспорт, алоқа, энергетика масалалари ва бошқа бир қанча масалалар бўлиши мумкин. Иттифоқ шартномасидан ташқари, республикаларнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирадиган тегишли протоколлар ҳам имзоланиши керак. Нотиқнинг шунга ишончи комилки, бу марказ билан алоқани ва бир-бирига ишончни мустаҳкамлайди.

Нотиқ иқтисодий муаммоларга тўхталиб, бу муаммоларнинг ўткирлиги фавқулодда чоралар жорий этилишини тақозо этади чоғи, деди. Одамларнинг эртанги кунга ишончи қолмагани, ваҳима билан яшаётгани ҳам ташвишланарлидир. Бу ўринда гап оддийгина жамоат тартибини таъминлаш ҳақида бормоқда. Мамлакатда ўзига хос ижтимоий парламентни, «давра столи»ни вужудга келтириш, унга барча ҳаракатлар, фронтлар, иттифоқлар вакилларини, мамлакат раҳбарияти намояндаларини таклиф этиш тавсия қилинди. Осойишталикни таъминлаш, зўравонлик ва оммавий тартибсизликларни истисно этиш учун барча кучлар билан мулоқот қилиш керак.

КПСС Ленинград область ва шаҳар комитетининг биринчи секретари **Б. В. Гидаспов**нинг фикрича, танг қоладиган ери шундаки, айни ошкоралик ва демократия даврида одамлар кўпинча мамлакатдаги реал вазиятдан, қаёққа қараб бораётганимиздан, бизни ким етаклаб кетаётганидан ва шу яқин ойлардаёқ бизни нималар кутиб турганидан дурустроқ хабардор эмаслар.

Сиёсий ва иқтисодий соҳадаги вазиятнинг беқарорлиги кун сайин тобора кучайиб бормоқда ва ҳаракат дастури лойиҳасида ҳам келажак ҳақида ёқимли фикрлар баён этилмаган, деди у. Бунинг сабаблари кўп. Лекин энг асосийси шундаки, аслида ижроия ҳокимият дастури батамом ишдан чиққан, давлатни бошқариш борган сайин сусайиб кетмоқда, министрликлар эса донг қотиб қолган. Жойлардаги Советлар ҳозирча ҳуқуқий жиҳатдан ҳам, амалда ҳам ҳокимиятни қўлга олишмаган, партия раҳбарликдан тобора четлаштирилмоқда, Олий Совет қабул қилаётган қонунларга сиёсий баҳо берилаётгани йўқ. Партия аппарати қайтадан ташкил этилди, партиявий раҳбарликнинг тармоқ принципидан воз кечилди. Бунинг ўрнига хом, аслида юзаки структуралар вужудга келдики, ҳеч ким ҳеч нарса учун жавоб бермаяпти. Бошланғич партия ташкилотларининг роли фақат эълон қилинган, холос. Раҳбарлар сайлаб қўйилиши шароитида партия қўлидаги энг муҳим омил, яъни кадрлар омили ҳам заифлашди.

Ўтган йили Ленинградда саноат биринчи марта план топшириқларини амал-тақал қилиб бажарди, январь ойида эса план барбод бўлди, деб таъкидлади нотиқ. У муаммоларни таҳлил қилар экан, иқтисодиётни соғломлаштириш, қишлоқ хўжалиги, саноатдаги ишлар аҳволини нормаллаштириш учун кўрилаётган чалакам-чатти тадбирлар шу яқин келажакда самара бермайди ва бериши ҳам мумкин эмас, деб таъкидлади. Илмий жиҳатдан асосланган конверсия программасининг йўқлиги ҳам халқ хўжалигига салбий таъсир этади.

Нотиқ Пленум қатнашчиларига мурожаат қилиб, соатингизга қаранг, ҳали озгина вақтимиз бор, деди. Миллий ҳалокатнинг олдини олиш зарурлигини тушуниш ноанъанавий ҳаракатларга ундайди. Агар ҳозир КПССнинг жамиятдаги обрўси ва сафарбарлик мавқеини кўтармасак, жамиятда бошбошдоқлик бошланади.

Партиямиз Марказий Комитети ўзининг ҳаракат дастурида, ҳозир қилинганидан кўра, бошқачароқ бир тарзда, фақат КПССгина давлатимизнинг амалий, жипслаштирувчи негизи, социалистик тараққиёт йўлининг кафолоти бўла олади, деб аниқ-равшан айтиши керак. Бошқа мақбул йўл йўқ ёки бошқача муносиб йўл йўқ. Сиёсий бюродан тортиб, бошланғич партия ташкилотларигача, яъни партиямизнинг жўшқин бунёдкорлик фаолиятигина вазиятни барқарорлаштиришга қодирдир.

Биз жойлардаги ишларнинг аҳволи учун биринчи галда батамом жавобгар эканлигимизни тўла ҳис этиб турибмиз, деди сўнгра нотиқ, аммо партия умуман ташаббусни қўлдан бериб қўймоқда, Марказий Комитет ва область комитетлари, шу жумладан Ленинград комитети ҳам ўз позицияларидан маҳрум бўлиб қоляпти. Биз КПССнинг барча раҳбар бўғинлари ва структураларини янгилаш жуда зарур бўлиб қолганини уқиб олишимиз керак. Тўла, тубдан ва дарҳол янгилаш керак — бу ўринда мен М. С. Горбачев тезисларига тўла ва батамом қўшиламан.

Область ва шаҳар партия комитетининг биринчи секретари КПСС XXVIII съездини март-апрель ойларида чақириш тўғрисида ва ушбу съезд кун тартибига партия ичидаги кадрлар масалаларини қўйиш лозимлиги ҳақида Ленинград коммунистларининг таклифини баён этди, шундан кейингина ҳисобот сайлов кампаниясини ўтказиш керак. Иккинчи вариантга эътироз билдирмай, Ленинградда ҳисобот сайлов партия конференциясини 1990 йил март-апрель ойидан кечиктирмай ўтказиш зарур деб ҳисоблаймиз, деб таъкидлади нотиқ. Бу кампанияни ё область партия комитети ўтказади ёки кечиксак бошқа структуралар ўтказади. Минг-минглаб коммунистлар, неча ўнлаб бошланғич партия ташкилотлари шундай конференция чақиришни талаб қилмоқдалар. Бу ўринда гап улар область ва шаҳар партия комитетининг ҳаракатларидан қониқишмаётганидагина эмас (аслида бу ҳам бор), балки теран ўзгаришлар, демократик йўл билан сайланган янги одамларни жалб этиш объектив зарурат бўлиб қолганидадир. Вужудга келган вазиятда XXVIII съездга қадар Россия коммунистларининг съездини чақириш жуда зарур. Биз ўз сафларимизни мустаҳкамлашимиз, Россия Компартияси раҳбарияти тўғрисидаги масалани ҳал этишимиз керак.

Нотиқ иқтисодий муаммолар, танглиқдан чиқиш йўллари тўғрисида тўхталиб, давлат корхонаси ва кооперация тўғрисидаги қонунларнинг кўпгина моддаларини бекор қилишни назарда тутиб, сўмнинг асосланмаган иқтисодий эмиссияси барча йўлларини амалда ёпиб қўйиш зарур, деб таъкидлади.

У пул ислоҳоти ўтказиш, иқтисодий жиҳатдан асосланган нархларни жорий этиш, ишлаб чиқариш планларининг бажарилишини қаттиққўллик билан назорат қилиш, бутун Совет Иттифоқида асосий озиқ-овқат молларига давлат карточка системасини жорий этиш, путурдан кетган ресурсларимизни қаттиқ ҳисоб-китоб ва назорат қилиш тўғрисида таклифлар киритди.

Анъанавий давлат чоралари заиф бўлиб қолган жойларда партиявий ва сиёсий жавобгарлик чораларини кўриш лозим, деб ҳисоблайди биринчи секретарь.

Биз партиянинг раҳбарлик роли ҳақида гапирар эканмиз, бу ўринда фақат раҳбарлик ролининг ўзинигина назарда тутмаймиз, деди нотиқ пировардида. Ана шундай раҳбарлик роли учун, шахсий манфаатларимизни йиғиштириб қўйиб курашамиз. Бизнинг мафкурамизда акс этган меҳнаткашларнинг объектив манфаатини тўғри тушуниб олишгина коммунистларга одамлар кўзига соф виждон билан назар ташлашга имкон беради.

КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, Украина ССР Фанлар академиясининг президенти **Б. Е. Патон**нинг фикрича, съездолди ҳаракат дастурида фан ва фан-техника тараққиётига муносиб ўрин ажратилмаган. Бу ахир туб масалаку. Биз ҳозир Ғарбдаги ривожланган мамлакатларга ютқизиб қўйганлигимизнинг боиси шундаки, сўнгги ўн йилликларда фан-техника революцияси самараларидан зарур даражада фойдалана олмадик, сиёсий, ижтимоий, экологик, миллатлараро муаммолар ва бошқа муаммоларнинг ўткирлигини кескин даражада пасайтирадиган ишлаб чиқариш кучларини ривожлантириш даражасига эриша олмадик. Аслида биз ҳали ҳам ўтмишнинг технологик даврида қолиб кетмоқдамиз. Буни бартараф этиш учун фундаментал ва амалий тадқиқотларни жуда авж олдириш керак. Аммо гап фан-техника тараққиётини жадаллаштиришнинг муҳимлигини яна бир карра эълон қилиб қўяверишдагина эмас. Бу ҳақда кўп ва умуман ҳамиша тўғри гапирганлигимиз ёдимиздан чиққани йўқ. Аммо тўғри гаплар бошқаю, иш бошқа бўлди ва шу тўғри гаплар иқтисодиётни ривожлантиришнинг сифат кўрсаткичларига сезиларли даражада таъсир ўтказа олмади.

Шунинг учун ҳам жамиятни янгилашда фаннинг, фан-техника тараққиётининг роли тўғрисидаги тезисларни ҳаракат дастурига киритишнинг ўзи кифоя қилмайди. Бу тезислар ҳар бир коммунист онгига программавий талабдек сингиши зарур, бу биринчидан. Иккинчидан эса ва энг асосийси — давлат ва хўжалик идораларида ишлаётган коммунистлар фан-техника тараққиётини жадаллаштириш вазифасини афзал вазифа, деб қабул қилишлари, ўз сайи ҳаракатлари билан мамлакат халқ хўжалигининг барча соҳаларида фан-техника тараққиёти ютуқларини амалда жорий этиш учун қулай шарт-шароитлар яратишга аниқ мақсадни кўзлаб собитқадамлик билан ёрдам беришлари лозим.

Иқтисодиётни соғломлаштириш юзасидан барча фаолиятни илмий-техникавий жиҳатдан мустаҳкамлашнинг кўпдан-кўп масалаларини ҳал этиш учун мамлакатнинг ягона илмий комплекси ишлаб туриши принципларини аниқ-равшан ифода этиш зарур. Пул билан таъминлашнинг, барча поғоналардаги фондлардан фойдаланишнинг, давлат программаларида, конкурсларда ва шу кабиларда қатнашишнинг барча олимлар учун бир хил имкониятлари ғояси дастурга изчиллик билан сингдириб юборилиши керак. Дастур партиянинг илмий фаолият обрў-эътиборини ошириш, олимларнинг ижтимоий ҳимояланиши, фан тўғрисида қонун қабул қилиниши масалаларига муносабатини белгилаб бериши лозим. Бундай қонун зарурлигига ишончим комил, дейди олим. Фаннинг академия, олий ўқув юртлари ва тармоқ секторлари куч-ғайратларини амалда бирлаштирмай туриб, илм-фан соҳасида чинакам қайта қуришни амалга ошириб бўлмайди. Бу секторлар ўзларига хос вазифаларни ҳал этиш билан бирга умумиттифоқ илмий-техника кооперациясида фаол ва, энг муҳими, манфаатдорлик билан қатнашишлари зарур.

Халқаро илмий ҳамжамиятда ҳам муносиб ўрин олиш, турли мамлакатлар тадқиқотчи коллективларининг халқаро кооперацияси ва меҳнат тақсимоти афзалликларидан фойдаланиш муҳимдир. Бу — шу пайтгача замонавий цивилизация ўзлаштириб олган билимлар ва янгиликларнинг жуда катта имкониятларини эгаллашнинг энг қисқа йўлидир.

Кўпдан-кўп қийинчиликлар билан кундалик курашда рўй бераётган воқеаларнинг анчагинасини фанимиз олдиндан кўра билиши ва салбий жараёнлар кучайиб кетмаслигига кўмаклашишга масъуллиги баъзан эътибордан четда қолдириляпти. Афсуски, фанимиз бундай қилмади. Фанимиз, аввало ижтимоий фан, очиғини айтганда, оқсаб қолди, айрим олимларнинг овозлари чиққан бўлса ҳам, аммо бу овозларни ҳамма ҳам эшитмади.

Бунинг сабаблари кўп. Бироқ энг асосий сабаб шуки, буйруқбозлик-маъмуриятчилик системаси туфайли партия-давлат раҳбариятининг навбатдаги қарорларини, одатда, орқада қолиб бўлса ҳам асослашга муккасидан кетган жамиятшунос олимнинг ғийқа услубини қайта қуриш ҳали ҳам ўзгартира олгани йўқ. Бу раҳбарият эса вақтинчалик манфаатни ва мослашувчанликни кўзламайдиган олимнинг принципиал хулосаларига ҳамиша ҳам чинакам эҳтиёж сезаётгани йўқ.

Айрим олимларнинг ҳам, шунингдек бутун-бутун институтларнинг ҳам ишига баҳо беришдаги мезонлар кўрсаткичини қатъият билан ўзгартириш керак. Уларнинг якунлари ва хулосаларидан фойдаланишга муносабат ҳам тегишли равишда ўзгартирилиши лозим. Акс ҳолда, деб таъкидлади нотиқ, биз бундан буён ҳам кўпинча сиёсий тараққиётимиз жараёнларининг мураккаб эгри-бугри йўлларидан кўркўрона боришимизга тўғри келади.

Партия жамиятшунос олимларни маънавий жиҳатдан юксалтириши, уларнинг руҳини мустаҳкамлаши керак. Объектив илмий билимлар уларнинг қўлида одамларнинг ақли ва қалбига таъсир ўтказадиган қудратли қурол бўлиб қолишини унутмайлик. Буларнинг ҳаммаси аниқ фанлар деб аталган фанларнинг намояндаларига ҳам кўп даражада мансубдир. Жумладан, қалтис уриниш эканлиги очиқ-равшан сезилиб турган турли баҳайбат лойиҳаларни илм-фаннинг обрў-эътибори билан муқаддас бир ишга айлантириш зарурлиги ҳақида гап борганида юқоридан қилинган тазйиқ остида олимларнинг маънавийлигига зарар етмай қолмаганлиги равшан.

Манфаатларнинг мана шундай тўқнашуви шароитида қатъият билан эътироз билдириш маҳоратининг йўқлиги бора-бора муқаррар равишда эътироз билдирмаслик маҳоратига айланиб кетди, бу эса баъзан ўта кетган фожиа билан тугади. Бундан чиқадиган хулоса битта, у ҳам бўлса: илм-фан ҳокимлар хизматида бўлмаслиги керак, ҳокимлар эса ўз навбатида илм-фаннинг мустақиллигига тажовуз қилмаслиги керак, дейди республика Фанлар академиясининг президенти. Бинобарин, Фанлар академияси ҳақиқий автономиядан фойдаланиши, чинакамига мустақил бўлиши лозим.

Пленумга жўнаб кетишдан аввал деди КПСС Марказий ревизия комиссиясининг аъзоси, Саратов электр агрегат ишлаб чиқариш бирлашмасининг катта мастери **В. А. Шабанов**, бирлашмамиз цех партия ташкилотларининг секретарлари билан учрашдим, улар бугунги Пленум партияни, бутун мамлакатни янгилашни тезлаштиришга ёрдам беради, деган умидни билдирдилар. Шу билан бирга, секретарлар КПССнинг сиёсатига, мафкурасига, ташкилий негизларига тез-тез хуруж қилинаётганлиги муносабати билан Коммунистик партиянинг тақдири учун ташвишланаётганликлари ҳақида, партиянинг жамиятдаги роли партия ўтказаётган қайта қуришнинг бориши тўғрисида гапирдилар.

Баъзи салобатли олимлар норасмий ташкилотларнинг аъзолари билан, турли-туман миллатчилар билан ва пинҳона иқтисодиёт учарлари билан биргаликда мамлакатни буржуа ислоҳотчилиги, хусусий мулкчиликни қайта тиклаш, сиёсий бошбошдоқлик йўлига, меҳнаткашларнинг илғор уюшган отряди бўлмиш партиянинг жипслигини қўпоришга ундамоқдалар.

Аммо ишчилар воқеаларнинг бундай боришига қўшила олмайдилар. Бизнинг фикримизча, вужудга келган ижтимоий-иқтисодий муаммолар қаршисида позицияларни равшан белгилаб олиш, истиқболларни режалаштириш, қайта қуришнинг ўсиб бораётган кучларини чалғитмоқчи бўлган кимсалар билан алоқани бутунлай узиш керак.

Ҳақиқий партия аъзоси учун марксизм-ленинизм таълимотининг ҳақлигига, социалистик йўлнинг тўғрилигига, Совет ҳокимияти 70 йиллик умрининг ижобий натижаларига шак-шубҳа йўқ. Хатолар ва бузилишларга йўл қўйилди, албатта. Улар ҳозирги қийинчиликларга олиб келди. Уларнинг ҳаммаси ўтмишда қолиб кетди, деб ўйлаш гўллик бўлур эди. Келгусида жуда кўп оғир иш қилиниши керак. Стратегия белгилаб олинди — мамлакат ҳаракатга келди. Ўзгартишларнинг суръатларини ошириш керак. Бунинг учун ҳар бир партия ташкилоти ўзининг фаол сиёсий куч эканини, ишчилар синфи билан деҳқонларнинг туб манфаатларини ҳимоя қилишини кўрсатиши лозим.

Саратов область партия ташкилотида мана шундай программалар ишлаб чиқилган, деди нотиқ, бу программалар коммунистларнинг ташаббускорлиги ва фаоллигини ривожлантиришга, хўжалик ва сиёсий турмушнинг барча соҳаларини ўзгартиришга кўмаклашади. Партия комитетлари ижтимоий муаммолар билан яқиндан шуғулланмоқдалар. Дастлабки натижалар умид бахш этмоқда.

КПСС область ташкилоти амалий ишлари билан, рўйрост ва ҳалол позицияси билан меҳнаткашларнинг ишончини қозонишга интилмоқда. Сайлаб қўйилган партия органларининг аъзолари, аппарат ходимлари партия ташкилотларига бормоқдалар, коммунистлар олдида турган вазифаларни, уларни ҳал этиш йўллари ва усулларини тушунтириб бермоқдалар.

Меҳнаткашлар билан оддий коммунистларни муҳим масалалар тўлқинлантирмоқда. Бошланғич партия ташкилотларининг ижодий имкониятларидан қандай қилиб яхшироқ фойдаланиш кераклиги мана шу масалаларнинг биридир. Бу ташкилотлар кўпроқ мустақилликка муҳтож эканликлари шубҳасиз.

Қайта қуришга ўзининг шахсий манфаатларини кўзлаб партия билетини қурбон қилишга тайёр бўлган, ўзидан бошқани ўйламайдиган кишилар эмас, балки матонатли курашчилар керак. Партия билетини қурбон қилиш қаҳрамонлик эмас, балки пасткашлик ва ўзининг олий мақсадларига хиёнат қилишдир. Биз ахлоқий нопок унсурлардан халос бўлиб, КПССнинг жамиятнинг пешқадам кучи сифатидаги обрў-эътиборини оширамиз.

(Давоми учинчи бетда).

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ПЛЕНУМИДА МУЗОКАРАЛАР

(Давоми. Боши иккинчи бетда).

Кўп кишилар демократик централизм қоидасини маъмурий буйруқбозликнинг тимсоли деб билиб, ундан воз кечишни, уни демократик келишув қоидаси билан алмаштиришни таклиф қилмоқдалар. Бироқ тартибсиз митингбозлик демократизми ҳамиша ҳам ижобий натижалар беравермаслигини тажриба кўрсатди. Марказчиликдан воз кечиш умумпартиявий йўлни ишлаб чиқишни қийинлаштиради. Интизомни бўшаштириш эса умумпартиявий йўлни амалга оширишга имкон бермай қўяди.

КПСС партия аъзолари оммасининг ҳокимиятини ўрнатиш — икки томонлама жараёндир. Сайлаб қўйилган партия органлари аъзоларининг роли ва масъулиятини ошириш, уларни бошланғич партия ташкилотларининг кундалик таъсирчан назорати остига қўйиш керак. Партия аппаратининг асосий вазифалари ҳамда уни тузиш принциплари каби бу қоида ҳам Уставнинг тегишли нормалари билан таъминланиши лозим. Сайлаб қўйилган партия органлари, шу жумладан, КПСС Марказий Комитети ва Марказий ревизия комиссияси аъзоларининг, шунингдек бошланғич ва цех партия ташкилотлари секретарларининг мақомини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш лозим.

Сиёсий системани қайта қуриш хўжалик ваколатларини маҳаллий Советларга топшириш, партиявий ишнинг мазмуни ва усулларини тубдан ўзгартириш учун шароит яратади. Бошланғич ташкилотларгина эмас, шу билан бирга район, шаҳар, область, ўлка партия ташкилотлари ҳам кўпроқ мустақилликка эга бўлиб олишлари лозим. Кўпгина совет ва жамоат ташкилотлари айнан бир хил иш билан шуғулланмоқдалар, шунинг натижасида эса умумий масъулият пасаймоқда.

Коммунистлар лоқайдлик, фаолиятсизлик, ўзга мафкурани тарғиб қилганлик учун, миллатчилик ва айирмачилик ташкилотларида, Устав талабларига ва қайта қуриш манфаатларига очиқдан-очиқ зид бўлган экстремистлик ҳаракатларида қатнашганлик учун жавобгар бўлишлари керак.

Ҳозир партия сафларини жипслаштиришдан ва халқни қайта қуриш дастури асосида КПСС теварагида бирлаштиришдан ҳам муҳимроқ вазифа йўқ. Фикрлар нақадар ҳар хил бўлмасин, партиянинг йўли аллақачон белгилаб олинган ва шу йўл учун ғоявий таъсир ўтказишнинг ҳамма воситалари билан фаол курашиш лозим. Кўпгина оммавий ахборот органлари фикрлар хилма-хиллиги баҳонаси билан партияни ва унинг раҳбар органларини бадном қилаётганликларига, партия аппарати ходимларига ҳақоратомуз ёрлиқларни ёппасига ёпиштириб қўяётганликларига, ўтмишимизни қоралаш билан шуғулланаётганликларига, марксизм-ленинизм таълимоти асосларини тафтиш қилаётганликларига бепарво қараб бўлмайди.

Катта мастер ҳисобот-сайлов кампаниясини съезд қарорларини эътиборга олиб, шу съезддан кейин ўтказиш тўғрисидаги таклифни қўллаб-қувватлади.

Саратов областининг коммунистлари, меҳнаткашлари номидан нотиқ барча партия аъзоларига, мамлакатнинг меҳнат коллективларига мурожаат қилиб, иш ташлаш ҳаракатидан воз кечишга чақирди. Биз масъулиятли, сифатли меҳнат билангина иқтисодиётни барқарорлаштиришда ҳукуматга ва пировард натижада ўзимизга ёрдам бера оламиз, деб таъкидлади у.

Озарбайжон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари **А. Н. Муталибов** республикада вужудга келган вазиятга тўхталиб, ҳали ҳамма нарсани суриштириб билиб олиш лозим, одамлар ҳақиқатни билишлари керак ва уни билиб оладилар, деди. Унинг фикрича, январь воқеаларини сабаб-оқибат омилларини эътиборга олмай таҳлил қилиб бўлмайди. Тоғли Қорабоғда қайта қуриш тўлқинининг илк даврида бошланган можаро икки халқнинг фожиали қарама-қаршилигига айланиб кетди, илгари ҳеч қачон ётсираш ва ошкора душманлик бу даражага етмаган эди. Аслида, гражданлар уруши кетмоқда, бу урушни ҳатто армия ҳам тўхтата олмаяпти.

Тоғли Қорабоғ автоном области территорияси хусусидаги даъволар воқеаларнинг сабаби бўлганига ҳозир ҳеч ким шубҳаланмайди, деди сўзини давом эттириб нотиқ. Қандай қилиб бўлмасин Арманистон таркибига кириш, ҳатто Озарбайжон билан ўзини оқлаган иқтисодий алоқаларни бузиб, бу алоқаларни қаёққа бўлса ҳам сунъий равишда буриб юбориб, шундай қилиш мақсадга айлантирилгани равшан. Нотиқ бу фактни Совет давлати тарихида мисли кўрилмаган воқеа деб атаб, аввал бошданоқ унга партия билан давлат принципиал баҳо бермаганлиги ва тегишли кескин чоралар кўрилмаганлиги хусусида таассуф билдирди. Республиканинг суверен ҳуқуқларини бузишга, четдан бирон-бир аралашишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Совет қонунлари кафолатдир, бу қонунларга биз қатъият билан амал қиляпмиз.

Нутқда Озарбайжон Компартиясининг миллий манфаатларни ҳимоя қилишни таъминлашга қодир эмаслиги, марказдан ёрдам сўрайвериш практикаси республика партия ташкилотининг обрўсига катта зиён етказди, у билан халқ ўртасидаги алоқани заифлаштирди, деган фикр айтилди. Бу эса бирмунча вақт сиёсий ҳокимиятнинг ҳақиқий мажруҳлигига олиб борди. Ҳар қандай қуйқумлар қалқиб юзага чиқди. Бироқ озарбайжон халқининг социалистик олий мақсадларга садоқатини шубҳа остига қўйиш ярамайди, деб таъкидлади республика Компартиясининг раҳбари.

У тартиб ўрнатиш зарурлиги ҳақида гапирар экан, ҳозир кўрилаётган чоралар, сезила бошлаган соғломлашув ишини йўлга қўйишга ва бундан буёнги мухолифликларни даф этишга ёрдам беришини уқтириб ўтди. Менинг фикримча, Озарбайжонда рўй бераётган воқеалар ўзининг кескинлиги ва мислсизлигига қарамай, демократияни оёққа турғизиш даврида жамиятимизга хос бўлган дардчилликнинг оқибатидир, деди у. Шу билан бирга нотиқ демократия шароитида баъзи кучлар ўзини ҳаддан ташқари имтиёзли ҳис этаётгани, бошқаларнинг номи булғанаётганига эътиборни қаратди. Унинг айтишича, ҳуқуқий муносабатларни қарор топтириш сари ислоҳ этилаётган сиёсий система буйруқбозлик-маъмуриятчилик идора усулининг зўравонлик методларидан фойдаланиши каби ғалати бир вазият вужудга келди.

У мамлакатнинг бир қанча регионларида норасмий ҳаракатлар деб аталган ташкилотлар ҳозирнинг ўзидаёқ ҳақиқатда параллел ҳокимият органларига айланиб қолганлигини тан олиб, партия раҳбарларининг заифлиги ёки тактик хатолари оқибатидагина эмас, балки шу ҳаракатларнинг фаолияти қонун йўли билан ҳамон тартибга солинмаганлиги сабабли ҳам мана шундай бўлмоқда, деган хулосани чиқарди. Энг муҳими шуки, дейди Озарбайжон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари, КПСС мана шу янги кучларга нисбатан аниқ сиёсий йўлни ишлаб чиқа олмади, янгиланаётган сиёсий системада уларнинг ўрни ва ролини белгилаб бера олмади. Шу тариқа аслида ҳақиқий демократлар билан ашаддий миллатчилар, қайта қуриш йўлидаги курашчилар билан айирмачилар айнан бир хил тарзда талқин этилмоқда. Сиёсий курашда ленинча аниқ урғулар, таърифлар ва йўл-йўриқлар керак.

Нотиқ ҳаракат дастури лойиҳасининг айрим бандлари хусусидаги фикрларини айтиб, унда кўпгина зиддиятли жиҳатларни аниқлади. Жумладан, бир томондан миллатларнинг ҳатто ажралиб чиқишгача ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқи тасдиқланса, иккинчи томондан — бу йўлни танлаб олиш мақсадга мувофиқ эмаслигига ишонтириш партиянинг бурчи эканлиги ҳақида гапиради. Бу соҳада аниқ ва равшан гапни айтиш керак, деб ҳисоблайди нотиқ. Лойиҳада, деди у сўзини давом эттириб, партиянинг роли халқ томонидан тан олинган сиёсий раҳбар бўлишдан иборат эканлиги таъкидланади, бироқ партия ҳали тез орада, чамаси, ҳал этилмайдиган жуда катта ижтимоий муаммолар шароитида жамиятдаги ўзининг раҳбарлик ролини сақлаб қолишига ишонч йўқ. Партия ижтимоий-иқтисодий программалар амалга оширилишига ҳаракат қилади, деб лойиҳада уқтириб ўтилган фикрга ҳам, унинг айтишича, аниқлик киритиш зарур. Чунки бу программаларда ресурсларни тежашдан тортиб, мудофаа саноати корхоналарини аҳоли хизматига буриб юборишгача кўпдан-кўп масалалар батафсил санаб берилган. Аммо буларнинг ҳаммаси партиянинг келажакдаги фаолияти ҳуқуқ доирасига кирмайди. Мулкчилик муаммосини тубдан ҳал этмай ёки зарур интизомни таъминламай туриб, хўжалик юритишнинг план ва бозор усуллари ҳисобигагина иқтисодиётни соғломлаштиришга интилиш чала-кам-чатти бир иш бўлиб туюлмоқда.

КПСС Марказий Комитетининг партия XXVIII съездига ҳаракат дастури лойиҳаси, жумладан, бирлашмамиз коммунистлари, Челябинск областининг коммунистлари ҳам айтган кўпгина таклиф ва фикрларни ўз ичига олганлиги бизни мамнун этди, деди «В. И. Ленин номидаги Челябинск трактор заводи» ишлаб чиқариш бирлашмаси парткомининг секретари **В. М. Платонов**.

Бироқ лойиҳа партияда, жамиятда йиғилиб қолган кўпгина масалаларни акс эттирмайди. Эҳтимол, шундай бўлиши ҳам табиийдир. Энг муҳими шуки, у коммунистларнинггина эмас, партиясизларнинг ҳам умидларини оқламайди.

Нотиқнинг фикрича, кенг миқёсдаги мунозара, кўпгина муаммолар юзасидан муқобиллик асосида ҳар бир коммунист билан маслаҳатлашиш, эҳтимолки, партия XXVIII съезди чақирилгунча партияда референдум ўтказиш орқали бу камчиликни тўлдириш мумкин. Жумладан, партия янги Уставининг лойиҳасини муҳокама қилиш чоғида бундай ёндашувни рўёбга чиқариш мумкин бўлур эди.

Партия, Марказий Комитет демократиялаш масалаларида бошқа жамоат ташкилотларидан тобора орқада қолиб кетмоқда. Шу сабабли нотиқ ҳаракат дастури лойиҳасида СССР Олий Советидаги партия вакиллари учун, шунингдек ҳукуматда ишлаб турган коммунистлар учун ўзига хос дастурул-амал бўлиб қоладиган фавқулодда чораларни акс эттириши керак, деган таклифни қўллаб-қувватлади.

У иқтисодиётдаги қайта қуриш ва демократиялаш жараёнларига тўхталиб, халқ хўжалигидаги кўпгина мушкулотлар марказда йўл қўйилган уқувсизлик, баъзан эса хатолар билан боғлиқ эканини таъкидлади. Чунончи иш ҳақи миқдорларининг чеклаб қўйилиши бекор қилинганлиги баъзи тармоқларда ўтакетган тартибсизликларга олиб келди. Масалан, автотрактор илмий институтининг Челябинск филиалида кўпгина ходимларнинг ойлик иш ҳақи ойига 13 минг сўмдан ошиб кетмоқда. Бундай қайта қуриш ишчи ва хизматчиларни ҳайратга солиб, уларнинг норозилигига сабаб бўлмоқда. Дарвоқе, Н. И. Рижков ҳукуматнинг мажлисида бир йил муқаддам шу масалаларни кўтарган эди. Аммо аҳволни тузатиб олиш учун бутун бир йил кетди.

Регионларнинг хўжалик ҳисоби ҳақида ҳам нотиқ салбий фикр билдирди. Нотиқнинг фикри мана бундай: тегишли қонуннинг лойиҳасида хўжалик ҳисобининг акс эттирилиши — яккаланиш ва маҳдудликка олиб борадиган тўппа-тўғри йўлдир. Марказдан регион халқ истеъмоли моллари ва озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзини-ўзи таъминлаши тўғрисидаги талабларни эса марказнинг хатолари учун масъулиятни маҳаллий органлар гарданига юклаш йўлидаги уринишдан бошқа нарса эмас. Партком секретари ҳаракат дастурининг учинчи бўлимида иқтисодий муаммоларни батафсилроқ ва аниқроқ баён этишни таклиф қилди.

Партия Марказий Комитетининг кейинги йиллардаги баъзи қарорлари партия ташкилотларида салбий назар билан кутиб олинмоқда, деди у сўнгра. Чунончи КПСС Марказий Комитетининг 1989 йилги апрель Пленуми ўтказилиши заруратини кўп коммунистлар тушунмадилар. КПСС Марказий Комитетининг қишлоқ хўжалигига бағишланган 1989 йил март Пленуми даражасининг заифлиги таъкидланмоқда, 1989 йил декабрь Пленумининг КПСС Марказий Комитети Россия бюросини тузиш тўғрисидаги қарори ҳам эътирозга сабаб бўлди. Чамаси, бундай масалалар юзасидан партия ташкилотлари билан маслаҳатлашиш лозим.

Сабабларни тўғри тушуниш ҳамда бирор-бир раҳбарнинг билимдонлигини баҳолаш учун коммунистлар КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси баъзи аъзоларининг конкрет масалалар хусусидаги позициясини ҳам билишлари жуда муҳимдир. Иқтисодиётда мураккаб ва қийин жараёнлар давом этмоқда. Аммо Марказий Комитет секретари, Сиёсий бюро аъзоси ўртоқ Слюньков бу масала юзасидан фикр айтмаяпти. Биз унинг позициясини билмаймиз. Кўпгина мафкуравий масалалар хусусида ўртоқ Медведевнинг позициясини билмаймиз. Аммо жуда билгимиз келади. Сиёсий бюро аъзолигига номзод ўртоқ Разумовскийнинг бир қанча область партия ташкилотларида рўй бераётган танглик жараёнлари тўғрисида индамай турганлигини тушуниб бўлмайди. Халқ депутатларининг съездида кўпинча партия асоссиз танқид қилиниб, қораланаётган бир пайтда Сиёсий бюро аъзолари, олий ҳокимият органида КПССнинг вакиллари бўлмиш коммунист депутатлар индамай ўтирганликлари коммунистлар ва партиясизларнинг ялпи таажжубига сабаб бўлмоқда. Ниҳоят, Сиёсий бюро аъзолари матбуотда қаттиқ танқид қилинаётган бир пайтда улар ҳеч нарса демаётганликларига мутлақо тушуниб бўлмайди. Е. К. Лигачёв шанига қанчадан-қанча гаплар айтилди — бу нарса ишга мутлақо фойда келтирмайдику, ахир. Марказий Комитет ё ўз обрўси билан уни қўллаб-қувватлаб, асоссиз айблашларни рад қилиши ёки ташкилий хулосалар чиқариши керак, чунки матбуотдаги бундай материаллар бутун партияга доғ туширади.

Челябинск области коммунистларининг, Челябинск трактор заводи партия ташкилотининг фикрича, КПСС Марказий Комитети, Сиёсий бюро ошкоралик ва демократизм намунасини кўрсатмаяпти, деб таъкидлади партком секретари. КПСС Марказий Комитети секретарлари ва Сиёсий бюро аъзоларининг сўнгги сайловига ҳам, Марказий Комитет 1989 йил декабрь Пленумининг Литва Компартиясидаги ички вазият тўғрисида тўла ахборот бермаганлигига ҳам шу гап тааллуқлидир. Бу эса баъзи коммунистларнинг пленум қарорлари холислигига шубҳа билан қарашларига сабаб бўлди. Умуман коммунистлар Литва Компартияси XX съезди қарорларидаги айирмачиликни қоралаётган бўлсалар ҳам, аммо вазиятни муфассалроқ билишни хоҳлайдилар.

КПСС Марказий Комитети 1987 йил январь Пленумининг қарорлари, нотиқнинг фикрича, турмушдан ажралган назария бўлиб чиқди. XIX Бутуниттифоқ конференцияси қабул этган раҳбар кадрларнинг вақти-вақти билан алмаштириб турилиши қоидаси кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш практикасида эътиборга олинмади. Шу сабабли кадрларга оид сиёсат масалаларини ҳаракат дастури лойиҳасида тўлиқроқ ва аниқроқ акс эттириш лозим, ҳолбуки унда тегишли бўлим тушириб қолдирилган. Ҳаракат дастури лойиҳасида ёшлар билан, комсомол билан ишлаш тўғрисида ҳам, унинг фикрича, жуда оз гап айтилган. Нотиқ ўз партия ташкилоти номидан Марказий Комитет СССР Конституциясининг 6-моддасини ўзгартириш тўғрисида СССР Олий Советининг учинчи сессиясида масала қўйсин, деб илтимос қилди, бу нуқтаи назарга Челябинск областининг кўпгина коммунистлари қўшиладилар, деди у. У съезд ўтказиш муддатларини яқинлаштириш тўғрисидаги таклифларга умуман қўшилиш билан бирга партиянинг ўзини жипслаштириш юзасидан шошилинч чоралар кўриш кераклигини, делегатларни партия округларига бирлашган бошланғич ташкилотлардан муқобиллик асосида бевосита сайлаш лозимлиги партия XXVIII съездига аталган сиёсий ҳаракат дастури махсус тузилган комиссияда муҳокама этилишини ташкил қилиш зарурлигини айтди. Бу комиссия тушган ҳамма, айни ҳамма таклифларни кўриб чиқиши керак. Партия ҳисобот-сайлов кампаниясини съезддан кейин ўтказиш ва бу кампаниядан КПСС сафларини қайта қуриш ҳаракат дастури асосида бирлаштириш ва жипслаштириш йўлида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

КПСС ҳукмрон партия, халқнинг сиёсий авангарди бўлиб қола оладими? У ҳамон коммунистик идеал позицияларида қатъий турибдими ёки социал-демократия томон оғиб кетяптими? Бозор иқтисодиёти қарор топишининг ижтимоий ва сиёсий оқибатларини олдиндан тўла кўряптими? Шу асосда халқ 1917 йил октябрида танлаб олган ижтимоий адолат жамияти вужудга келтириладими ёки бу қандайдир бошқача нарса бўладими? Ана шу масалалар, деди КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, СССР Министрлар Советининг Раиси **Н. И. Рижков**. — КПСС бошидан кечираётган қийинчиликларнинг асосий сабабларидир. Унинг фикрича, жавобни партиядан ташқарида эмас, балки унинг ўзидан излаш керак. Бинобарин, уларни ҳал этиш йўллари ортда эмас, балки олдинда — КПСС ички турмуши ва фаолиятини тубдан янгилаш йўлидадир.

Янгиланаётган партия, нотиқнинг назарида, ўз ташаббуси билан, ниҳоятда аниқ ва ҳалол тарзда ўтмишда йўл қўйилган салбий ҳодисалардан батамом воз кечиши керак: террорни террор деб аташ, қулоқ қилишни — жамиятга қарши ғайриҳуқуқий ҳаракат деб, гумон қилинган душманларга қарши курашни — ўз биродарларига қарши жиноят деб аташ керак. Шундай қилинса, коммунистларнинг авлодлари ўн йилликлар давомида қилган барча ижобий ишлар яққолроқ намоён бўлади.

Нотиқ кўп партиялилик масаласи устида алоҳида тўхталиб, кўп партиялилик керакми ёки керак эмасми, деган масалани муҳокама қилишга кечикканимизни айтди. Аслида, бу нарса ҳозироқ мавжуд. Бундай шароитда партия ўзининг ҳаракат дастурида ўз фикрини аниқ айтиши, ана шу ниҳоятда долзарб масалага муносабат соҳасидаги ўз позициясини белгилаб олиши кераки, бу нарса жамиятимиз тараққиёти тарихининг бутун жараёнини ўзгартириб юбориши мумкин. Бу масалада коммунистлар тўғридан-тўғри жавоб қайтаришдан ўзларини олиб қочишлари мумкин эмас. Нотиқнинг фикрича, коммунистлар олдида бошқа ижтимоий-сиёсий тузилмалар билан биргаликда ишлаш ва яшаш маҳоратидан иборат машаққатли илм-фанни ўрганиш вазифаси турибди. Буларнинг ҳаммаси умуман жамиятга ҳам, унинг алоҳида гражданларига ҳам зарар етказиши мумкин бўлган ва айтиш мумкинки, ҳозироқ зарар етказаётган хилма-хил «сохта» ва «ашаддий» ҳаракатларнинг вужудга келишига йўл қўймайдиган ишончли ҳуқуқий асосга эга бўлиши керак, албатта. Бу масалада ҳам аниқлик ва равшанлик зарур.

Халқ ҳокимияти органлари мамлакатдаги барча ижтимоий-сиёсий ҳаракатларни аниқлаб, қаерда ҳақиқий демократия мақсадлари кўзда тутилаётганини, қаерда эса тараққиёт ўрнига бузғунчилик ҳаракатлари устун эканлигини халққа айтиш керак бўлган вақт аллақачоноқ келган.

Нотиқ шуни таъкидладики, биз ижтимоий-иқтисодий соҳада қонун чиқаришга тўла асосли тарзда катта эътибор бериб, мамлакатда ижтимоий муносабатларни йўлга солиб турувчи ҳуқуқий ҳужжатлар яратиш ишини ниҳоятда сусткашлик билан олиб бормоқдамиз.

Кейинги йиллардаги кўпгина иллатлар, нотиқнинг фикрича, партия, Советлар ва хўжаликни бошқариш органлари вазифаларини аниқ белгилаб олиш жараёни сусткашлик ва зиддият билан бораётганлигига боғлиқдир. Партия комитетлари регионларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини бевосита кўрсатма бериш йўли билан бошқаришдан иборат анъанавий усуллардан воз кечаётган бир пайтда Советлар ва уларнинг ижроия комитетлари аслида давлат ҳокимиятининг ҳақиқий органлари сифатида уларнинг табиатига узвий равишда хос бўлиши керак бўлган ҳамма вазифаларни ўз зиммаларига олишга қобил эмасликларини кўрсатишди. Кейинги пайтларда халқ хўжалигини бошқаришнинг заифлашувига олиб келган ва унинг ривожланишига ниҳоятда салбий таъсир кўрсатаётган бошқа кўпгина сабаблар ҳам бор.

Ҳукумат бошлиғининг назарида бундай қийинчиликларга шу нарса сабаб бўлмоқдаки, биз партия сиёсий раҳбар сифатида қандай ҳаракат қилиши кераклигини ҳамон чинакамига англаб етганимиз йўқ. Район, шаҳар, область партия комитетлари жойлардаги совет органлари ишини такрорлаб, хўжалик ишлари билан шуғулланишни давом эттирмоқдалар.

Марказдаги ва жойлардаги ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи ва ижроия органларининг кўпгина тўғри, яхши қарорлари нима учун шу қадар қийинчилик билан амалга оширилаётир ёки қоғозда қолиб кетаётир? Ҳозир бунинг асосий сабаби, нотиқнинг фикрича, Советлар ва уларнинг ижроия органларида зарур ҳокимият ваколатлари йўқлигидадир. Бунга, айрим кишилар айтаётгандек, гўё ўз таъсир доираларидан воз кечишни истамаётган партия органлари айбдор эмас. Ҳамма гап ярим аср давомида таркиб топган партия-давлат бошқарув механизмининг системасидадир. Мамлакатда миллатлараро ларзалар, ғайриқонуний забастовкалар бўлиб турган, республикалар ўзларини иттифоқ қонунларини ижро этишдан холи деб ҳисоблаётган (бунда улар мазкур қонунлар уларга ёқмаётганлигигагина асосланяптилар) бир пайтда иқтисодий, ижтимоий ва бошқа муаммоларни ҳал этиб бўлмайди.

СССР Министрлар Советининг Раиси сўзининг охирида айтдики, юз мингларча қочоқлар ўзлари туғилиб ўсган уй-жойларидан маҳрум бўлиб, давлатни уларнинг шахсий хавфсизлигини ва мулкларининг сақланиб қолишини таъминлай олмаганликда айбламоқдалар. Миллатлараро низоларни авж олдирганлик учун жавобгарлик ҳақида қонунлар бор, лекин улар татбиқ қилинмаётир. Жиноятчиликка қарши кураш бўйича қонунлар бор, лекин ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари чеки йўқ танқид тўлқини остида қолиб кетганликлари туфайли бу қонунларнинг таъсирчанлиги пасайиб кетди. Хуллас, буларнинг ҳаммаси ҳам ҳозир кечиктириб бўлмайдиган вазифалардан бири бўлиб қолди. Аммо ҳозир ижроия ҳокимиятнинг тартибни таъминлаш йўлидаги ҳар қандай уринишлари, ҳатто улар амалдаги қонунлар доирасида бўлса-да, фақат демократияга суиқасд, ошкораликка ҳужум деб баҳоланмоқда. Айни вақтда халқ ҳокимият идораларининг кучайиб бораётган ғайриҳуқуқий ҳодисаларнинг олдини олиш йўлида қатъий ҳаракатлар қилмаётганлигидан ҳақли равишда ғазабланмоқда.

Вазият шу қадар жиддийки, ҳукумат ундан чиқиш йўлини барча ҳокимият органларининг қатъиятида, изчил ҳаракатида деб, мамлакат гражданлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун давлатнинг қонуний имкониятларидан фойдаланишда деб билади. Нотиқ бундай йўлни жамият қўллаб-қувватлайди, деб ишонч билдирди.

Марказий Комитетда бошланғич ташкилотлар овозига қулоқ сола бошлашгани яхши бўлди, деди Москва давлат университети партия комитетининг секретари **И. И. Мельников**. Бу нормага айланиши керак.

Эндиликда демократиянинг фойдали эканлигини бирор кишига тушунтириб ўтириш гўллик бўлур эди, чунки умумий демократик тезисларга аксарият қўшилди. Аммо конкрет масалалар ҳамон қолмоқда: съездга делегатларни қандай сайлаш керак, партия ташкилотларида қайта сайлашни қачон ўтказиш керак, съезднинг ўзини қандай ва қачон ўтказиш керак? Ёки мана бундай масала бор: биз ниҳоят қачон Марказий Комитет аъзолари, унинг Секретариати ва Сиёсий бюроси нуқтаи назарини Ташқи ишлар министрлиги вакилининг баёнида эмас, балки уларнинг ўзларидан эшитадиган бўламиз? Ахир, биз Марказий Комитетни портретлар туркумидан иборат эмас, балки бизлар билан биргаликда ҳаяжонланадиган, мунозара қиладиган, эҳтимол хатоларга йўл қўядиган, лекин энг мураккаб, принципиал масалалар ечимини излайдиган жонли одамлар йиғини, деб билишни истаймиз.

Хўш, XIX партия конференциясининг «Ошкоралик тўғрисида»ги қарорини Марказий Комитет бажараяптими? Бу саволга съездда жавоб беришга тўғри келади.

Нима учун бошланғич ташкилотларда бевосита сайловлар зарурлиги ҳақида шу қадар қатъият билан гапириляпти, деб савол ташлади нотиқ. Чунки позицияси оддий коммунистларга яқин бўлган кишилар ана шу йўл билан сайланади. Лекин бунинг яна бир сабаби бор: биз партия тақдирини, мамлакат истиқболини белгилайдиган одамларга ишонч билдиришни истаймиз. Ишонч масаласи — партиянинг ҳаётий масаласидир. Биз ҳар бир раҳбар фаолиятини таҳлил қилиш ва баҳолашдан қайтмаслигимиз керак. Партиянинг тозаланиш йўли ана шунда.

Университетда мана бундай таклиф айтилди: партиянинг ҳар бир раҳбари аппарат партия ташкилотининг ҳисобида эмас, балки йирик бошланғич ташкилотлардан бирининг ҳисобида туриши керак.

Делегатлар корпусини шакллантириш жараёни ҳозироқ бошланди. Турли бирлашмалар ва клублар вужудга келди ва яна вужудга келаверади. Буларнинг ҳаммаси реалликдир. Бирор кишининг монополияга даъвогарлигига, номзодларни демократларга ва антидемократларга, прогрессив ва нопрогрессивларга ажратиш ҳуқуқини олиш йўлидаги уринишларга дуч келмасликни истар эдик. Коммунистлар овоз бериш йўли билан баҳо берадилар.

Съезд арафасида биз барча даражалардаги раҳбар бўғинларни янгилаш ва кучайтириш, бошланғич ташкилотлардан то область ва республика ташкилотларигача партия комитетларининг ҳисобот ва сайловларини ўтказиш имкониятига эгамиз. Бўлажак сайловларнинг якунларини ҳисобга олиш зарурати ҳисобот ва сайловларни съездгача ўтказиш кераклигидан далолат беради. Бундан ташқари, ишонч қозонган коммунистлар сайлаб қўйиладиган партия органлари составига қанчалик тез киритилсалар, партияда ҳам қайта қуриш жараёни шунчалик тез рўй беради. Иккинчидан, бир қатор областлардаги бошланғич ташкилотлар аслида ҳисобот ва сайловни ҳозироқ ўтказишни ёқлаб чиқмоқдалар. Бу гал ҳам воқеалардан кейинда қолишнинг ҳожати борми? Съездгача сайловни ўтказмаслик ғояси яхши ниятдангина келиб чиқаётгани йўқ, балки жўшқин пайтда ўз ўрнида қолишни истаётганлардан чиқаётир. Барча даражалардаги партия конференцияларига делегатлар сайлаш тўғридан-тўғри, яширин, муқобил номзодлар билан ўтказилиши керак. Мазкур Пленумда сайлов системасининг ўзгартирилиши партияни қайта қуришга қўшиладиган конкрет ҳисса бўлади.

Университет коммунистларининг раҳбари муҳокама қилинаётган ҳужжатни айрим таърифларда аниқлик, қисқалик ва равшанлик йўқлиги учун танқид қилди. Унинг фикрича, лойиҳа КПСС янги Программаси ишлаб чиқилгунча коммунистлар ишининг асоси бўлиши учун худди шу жиҳатлар етишмайди.

Ҳаракат дастури Россия Коммунистик партияси ҳақидаги масалага жавоб бериши керак.

Нотиқ ҳаракат дастури лойиҳасини таҳлил қилиб, партия ва давлат раҳбар органларининг фан, таълим ва маданиятнинг ролига етарли баҳо бермаётганликларини айтди. Вазиятни яхшилаш учун қатъий тадбирлар керак. Биз Марказий Комитетдан: Москва давлат университетига мустақиллик олишда ёрдам беринг, деб илтимос қиламиз. Биз таклифларимизни ҳукуматга юборганмиз, лекин қарор чиқарилмаётир.

Нотиқ ўз нутқини тугаллар экан, Марказий Комитет мамлакатдаги воқеаларга муносабатда кўпинча кечикади ёки унинг муносабати ана шу воқеаларнинг аҳамиятига мос келмайди, деб айтган кўпгина коммунистларнинг фикрини келтирди. Сиёсий баҳоларнинг йўқлиги айниқса ташвишга солади. Бу муҳим масалалар ечимини орқага суриб бўлмайди, уларни шу бугуноқ ҳал этиш керак.

Пленум арафасида, сайловолди учрашувлари жараёнида, деди КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, КПСС Иваново область комитетининг биринчи секретари **М. А. Князюк**, меҳнат коллективларида, истиқомат жойларида, ветеранлар, ёшлар билан жуда қизғин суҳбат олиб борилмоқда. Одамлар тўғридан-тўғри бундай деб савол бермоқдалар: эртага партия, мамлакатнинг аҳволи қандай бўлади — ажралишми ёки жипслашишми, барқарорликми ёки ур-йиқитларми, парокандаликми ёки социализм йўлидан олға боришми? Ташвиш билан бундай деб сўраяптилар: мамлакатни алғов-далғовлардан қутқариш, сиёсатда ҳам, иқтисодда ҳам олға етаклаш учун партия ва ҳукуматда куч етарлими?

Нотиқнинг фикрича, мамлакатда сиёсий вазиятнинг кескинлашуви бузғунчи сиёсий кучлар партия бирлигига хавф солаётганликлари, Литва коммунистларининг бир қисми аллақачон ажралиб чиққанлиги билангина боғлиқ эмас. Бунинг сабаби шундаки, партия ташкилотларида КПСС Устави амал қилмай қўйди, XXVII съездда қабул қилинган программа қоидалари бажарилмаётир. КПССнинг миллий масала юзасидан ҳаракат дастури амал қилмаётир. Партияда аслида гуруҳбозлик вужудга келди.

Коммунистлар орасида ўз меҳнати билан қайта қуришни олға сураётган, унинг натижалари учун масъулиятни ўз зиммасига олаётган кишилар ҳам, КПССни сиёсий майдондан четлатишга, уни давлатдан ажратишга интилаётган, марксизм-ленинизмни ёмонотлиқ қилаётган кишилар ҳам бор. Нотиқнинг назарида бу фикрлар хилма-хиллиги эмас, балки ғоявий парокандалик, коммунистларга таъсир кўрсатиш учун партия ички курашидир. Бу кураш митинглар тарзида, стихияли тус олаётганлиги айниқса ташвишлидир.

Нотиқ партия Марказий Комитети билан оддий коммунистлар ўртасидаги, ҳукумат билан халқ ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш учун КПСС Марказий Комитети ва Сиёсий бюронинг барча аъзолари, ҳукумат аъзолари ўз фаолиятлари ҳақида, КПСС Марказий Комитети ва тегишли органларнинг иши ҳақида бошланғич партия ташкилотларида, меҳнат коллективларида ҳисобот беришлари, КПСС Марказий Комитетининг ҳаракат дастури юзасидан тушунтириш олиб боришлари тўғрисида Пленум қарор қабул қилсин, деб таклиф киритди. Коммунистларнинг фикрлари ва таклифлари эса партия янги съезди ҳужжатларининг лойиҳаларига асос қилиб олиниши керак. Кўпгина партия ташкилотларининг фикрича, партиянинг асосий ҳужжатлари ишлаб чиқиладиган, ҳозирги босқичда партия фаолиятининг энг муҳим сиёсий йўналишлари белгиланадиган партия съезди пухта тайёргарлик билан ўтказилганидан кейингина партия ташкилотларида ҳисобот ва сайловни ўтказиш мумкин.

Бир қатор республикаларда, шу жумладан Озарбайжонда рўй берган воқеалар шуни яққол кўрсатдики, деб давом этди нотиқ, мамлакатда ҳокимият учун, одамлар ва халқларнинг ақлини, тақдирларини ҳал этиш ҳуқуқи учун очиқдан-очиқ курашни бошлаб юборган, социалистик тузумнинг ўзини қайта тузиш ниятида бўлган сиёсий кучлар ҳаракат қилаётир. Бир қатор территорияларда қўш ҳокимиятчилик ўрнатилди. Бундан эса оддий кишилар, хотин-қизлар, болалар, кексалар жабр чекишяпти. Унинг фикрича, халққа бутун ҳақиқатни айтиш пайти келди. Бир қатор регионларда социал жиҳатдан жиддий, портлаш хавфини туғдирувчи вазият вужудга келганлиги учун КПСС билан бирга масъулиятни ўз зиммасига олиши керак бўлган сиёсий кучларнинг номини айтиш, улар кўзлаётган ҳақиқий мақсадларни фош қилиш, миллатчи ва экстремистик ташкилотларни тарқатиб юбориш керак. Иттифоқдош республиканинг СССР составидан чиқиш механизми ҳақидаги қонунни, шунингдек республикаларнинг қочоқлар тақдири учун иқтисодий масъулияти қонунлари ва механизмларини ишлаб чиқишни тезлаштириш лозим.

Нотиқ Литва Компартияси XX съездининг қарорлари хусусида тўхталиб айтдики, КПСС Марказий Комитети Пленумидан ва Михаил Сергеевичнинг Литва республикаси коммунистлари, меҳнаткашлари билан учрашувидан кейин литва халқининг, коммунистларининг ақл-идроки ва ҳушёр кучлари марказдан қочиш кучларининг кучайишига йўл қўймайди, деган қандайдир умид бор эди. Аммо очиқ тан олиш керакки, самарали мулоқот бўлмади, КПСС Марказий Комитетининг тадбирлари кечикди.

Нотиқ ишонч билдириб айтдики, ҳозирги оғир пайтда КПСС Марказий Комитетининг Пленуми, Марказий Комитет Сиёсий бюроси бутун кучларини ягона Бутуниттифоқ сиёсий партиясининг яхлитлигини сақлаб қолишга сарфлашлари керак. У КПССдаги вазиятни реал таркиб топган вазият сифатида баҳолашни ҳамда КПСС ҳаракат дастурида қолган коммунистларни четга суриб қўймасдан, уларнинг партиямиз составида қайта қуришда иштирок этиш, омма орасида сиёсий иш олиб бориш ҳуқуқини тан олиш, уларни қўллаб-қувватлаш, съезд чақиришда, раҳбар органларни сайлашда кўмаклашиш, бу партия ихтиёрида моддий маблағларни ҳам қолдиришни таклиф қилди.

Сўнгра нотиқ партиянинг ўзи қандай бўлиши, у қаерда фаолият олиб бориши, ўз аъзолари эътиборини меҳнаткашлар оммасини уюштиришга, конкрет натижага, партия сиёсатини амалга ошириш учун масъулиятгами ёки чеки йўқ мунозараларга ва дабдабали гапларгами қаратиш кераклиги ҳақида мулоҳазаларини айтди.

Ишчиларнинг айни уюшқоқлиги ва юксак сиёсий етуклиги, деб таъкидлади у, Совет ҳокимияти тимсолини — ишчи депутатлари Иваново-Вознесенск умумшаҳар Советини юзага келтирди. Айни шу жипслик, жанговарлик, ниҳоятда юксак сиёсий активлик, омма билан мустаҳкам алоқа партия ташкилотларига тарихнинг энг оғир даврларида Совет ҳокимиятини сақлаб қолиш имкониятини берди.

Нотиқ партиянинг янги уставида партия ташкилотларининг ўзини ўзи бошқариши ва мустақиллиги тушунчасини, мунозаралар ва муҳокамалар эркинлигини акс эттиришни таклиф қилди. Пленумда айтилган партиядан эркин чиқиш ҳақидаги тезис хусусида танқидий мулоҳаза билдирди, бу нарса, унинг фикрича, партияни ҳамма кириб-чиқаверадиган каптархонага айлантириб қўйиши мумкин.

Иваново областининг партия раҳбари жамиятни ислоҳ қила бориб, базисни ривожлантириш зарарига устқурмага ортиқча берилиб кетилди, деган фикрни айтди. Туб иқтисодий ислоҳотни амалга оширишдаги сусткашлик ва ноизчиллик пулнинг қадрсизланиши ҳамда тақчилликни кучайтирди, аҳолининг турмуш даражасини пасайтирди.

Унинг фикрича, КПСС Марказий Комитетининг март Пленуми қишлоқ хўжалигини юксалтириш программасини эълон қилди, лекин бу программа ҳамон молиявий тазйиқда қолиб келаётган колхоз ва совхозлар аҳволини тўла-тўкис яхшилаш имконини бермади. Нотиқ область тўқимачилик корхоналарини пахта билан таъминлаш соҳасида вужудга келган қийинчиликлар, область билан иттифоқдош республикаларнинг, хусусан Ўзбекистоннинг иқтисодий ҳамкорлик механизми созланмаганлиги хусусида ва иқтисодий ислоҳотнинг бошқа масалалари ҳақида тўхталди.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти минбарида, Европа кенгашида, «Финляндия» саройида сўзланган программавий нутқлар, ахборот воситалари билан, хорижий мамлакатлардаги кўплаб кишилар билан эркин мулоқот қайта қуришга хайрихоҳлик ва уни қўллаб-қувватлаш кўламини кенгайтирди, деб таъкидлади КПСС Марказий Ревизия комиссиясининг аъзоси, ташқи ишлар министрининг биринчи ўринбосари **А. Г. Ковалев**.

Назария муқаддаслигидан чекинишларга шаъма қилиниб айтилган фикрларни кўп эшитганмиз. Гўё бу назария Маркс, Энгельс, Ленин назариясига кўра доимо ижодий ривожланишда бўлмаслиги, реалликлар билан ҳисоблашмаслиги ва даврнинг турли-туман талабларига жавоб бермаслиги керак эмиш. «Қоралаш» борасида совуқ муносабатлар даврларига хос таниш таъналар.

(Давоми тўртинчи бетда).

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ ПЛЕНУМИДА МУЗОКАРАЛАР

(Давоми. Боши учинчи бетда).

зўр-базўр ниқобланган куч ишлатишни қўмсаш яна намоён бўлмоқда. Нотиқнинг фикрича, партиянинг идеология ва назария соҳасидаги ишига кўпинча янгича фикрлаш мақбул бўлмаётган ёки бундай фикрлашни ҳам жамият ва партиядаги фикрлар хилма-хиллиги сингари қабул этмаётган кишилар хуруж қилмоқдалар.

Четлаб ўтиб бўлмайдиган мавзу бор, — бу куч ишлатишдир. Энг аввало қасддан ё мажбурий куч ишлатиш ўртасидаги қатъий чегарани тан олиш зарур. Агар куч ишлатиш тўғрисидаги қарор Конституцияга, қонунга хилоф равишда қабул қилинаётган бўлса, аммо виждон ва сиёсат хулосасидан бўйин товлаб бўлмайди.

Бебошликлар, жиноятлар, жабр-зулмлар пайини қирқишнинг барча бошқа имкониятлари қолмаган пайтда, кучдан, жумладан ҳарбий кучдан фойдаланиш давлатнинг бевосита вазифасига айланади. Халқаро ҳуқуқ нормалари куч ишлатиш мумкинлиги, аммо у қонуний мақсадга мувофиқ бўлиши зарурлигидан далолат беради. Зўравонлик авжига чиқса, қайта қуриш фавқулодда ҳолатлардан иборат бўлиб қолишини англаймиз, албатта.

Қайта қуриш йилларида ташқи дунёда Совет Иттифоқининг душман сифатидаги қиёфаси деярли барҳам топди, деб давом этди нотиқ. Бунинг учун жуда катта кучғайрат, сиёсий жасорат, мамлакат тақдири учун ўта масъулият туйғуси талаб этилди. Бурилиш ясалган музокараларда, энг аввало олий даражадаги музокараларда совет томони ана шу фазилатларни изчил, дадил ва муносиб тарзда намоён этди. Ғарб мамлакатлари, жумладан АҚШ шериклар сифатида биздан кўп нарсаларни ўрганишди. Ҳозирги пайтда энг даҳшатлиси — миллий хусусияти, меҳнат тарзи ёки билим даражасига қараб гавдалантириладиган ички душман қиёфаси билан ҳийла-найранг ишга солинаётганлигидир.

Нотиқ миллатлар ва элатларнинг ўз-ўзини ифодалаши қайси шаклга: конфедератив жиҳатларга йўл қўядиган федерацияга ёки фақат мамлакат давлатчилигигагина хос бўлган мустақилликка айланиши Ватанимиз келажаги учун унчалик муҳим эмас, деб ўйлайди. Унинг фикрича, бу муаммоларни эпчил ва табақалаштирилган тарзда бошқариб турадиган янги Умумиттифоқ шартномасига зарурат етилди. Қисмлар билан яхлитлик ўртасидаги алоқаларнинг бир хиллаштирилган усуллари тўғрисида эмас, балки хилма-хил хусусияти тўғрисидаги тезис ғоят ҳаётийдир.

Хельсинки якунловчи Актини ишлаб чиқиш чоғида консенсус (якдиллик) нима эканлигини тушунтиришга тўғри келган эди. Бугунги кунда бу ибора ҳаммага тушунарлидир. Ана шу якдиллик иттифоқимиздаги миллатлараро давлатчиликда қўл келмайдими? Бунга эришиш қийин. Аммо у ҳаётий кучга эга бўлур эди.

Яна бир якдиллик — умумжаҳон аҳамиятига молик якдиллик тўғрисида гапирмоқчиман. Бундай якдиллик СССРдаги қайта қуриш раҳбари, у амалга ошираётган олий партия ва давлат вазифалари хусусида таркиб топди. Бундай якдилликнинг маъноси — етарли даражадаги мудофаа тўғрисидаги ғамхўрлик билан узвий боғланган тинчлик йўлидаги куч-ғайратларни теран тушуниш ва қабул қилишдан иборат. Мана шуларнинг ҳаммаси орқали ялпи хавфсизликни ҳамда давлатлар ва халқлар ўртасида маданий мулоқотни йўлга қўйишдир.

Нотиқнинг фикрича, жамиятнинг олий манфаатларига зид келадиган қонунлар ва қарорлар қабул қилинишига йўл қўймаслик зарур. «Тақиқлаш» ҳуқуқи бунга кўмаклашади. Олий Совет Раиси — шунчаки раислик қилувчи бўлмай, балки мамлакатдаги олий давлат ҳокимиятининг тимсолидир. Бунинг учун ана шу ҳокимиятнинг тўлақонли хусусиятлари ва ваколатлари зарур. Нотиқ шу маънода президент тарзида давлат бошлиғи лавозимини яратиш ғоясини қўллаб-қувватлади. Бунга эҳтиёж шубҳасиздир ва уни кечиктириб бўлмайди.

Министрнинг биринчи ўринбосари Марказий Комитет пленумларида, қонун чиқарувчи органларда бирор марта ҳам тилга олинмаган ядро тугмаси тўғрисидаги масала хусусида гапирди. Иш мисли кўрилмаган даражага бориб етса, ким ана шу тугмани босиш ҳуқуқига эга бўлади? Партиявий нуқтаи назардан — Бош секретарь, ҳарбий нуқтаи назардан — мудофаа Кенгашининг Раиси, парламент нуқтаи назаридан — президент ана шундай ҳуқуққа эга. Хулоса шундан иборатки, совет халқининг мутлоқ ишончидан фойдаланадиган ва умумжаҳон миқёсида якдил ишончга сазовор бўлган киши ана шундай ҳуқуққа эгадир.

Партия жамоатчилик манфаатлари ўртасидаги тафовутларни умумлаштиришдек ноёб қобилиятга эгадир. Нотиқ съездга ҳаракат дастурида тахминан КПСС янги Конституцияда бошқа партиялар ҳам бўлиши эҳтимоли акс эттирилишига қарши эмас, деган фикр баён этилишини таклиф қилди. Бу ўз кучларимизга ишонч ифодаси бўлур эди.

Ташқи ишлар министрлиги разведка билан бирга, эҳтимол чет давлатларнинг кайфиятини, муддаоларини билиб олишнинг энг нозик механизмидир, деди пировардида нотиқ. Жаҳон миқёсида қайта қуришни қўллаб-қувватловчи иттифоқ ва ички қурилиш учун ғоят қулай халқаро шарт-шароит мавжуд. Демак, хомхаёлларга берилмай, балки жаҳондаги реалликларга қараб иш юритиш зарур.

(ТАСС).

(Давоми келгуси сонда).

ДАҲШАТ

Генерал Отамурод МУҲАММАДИЕВнинг ҳақсизлик ва ёвузлик исканжасидан ғолиб чиқиши

«Москва, Пушкин майдони... Келишгангина аёл Гдлянни ҳимоя қилиш комитети томонидан босмахонада чоп этиб чиқарилган варақани тарқатмоқда. Унда поклик, ор-номуслилик, камтарлик, хуллас, мафияга қарши «буюк курашчи»нинг бошқа хислат-фазилатлари қуроқ қилиб ямаштирилгани аниқки, бунақа сохтагарчиликдан кўнглинг айнийди.

— Сиз Гдлянни шахсан биласизми! — сўрайман боягн аёлдан.

— Йўқ, — дея жавоб беради у.

— Унинг халқ саодати йўлидаги фаолияти билан танишишга муяссар бўлганмисиз! — дейман ҳайрат ва ғазаб ичра аъзойи баданим қалтираганича.

—Йўқ, — дейди у ўзини қўярга жой тополмай.

— Мен уни шахсан биламан, ўн марталаб гаплашганман... Шу каззобнинг зулми туфайли менинг эрим қамоқхонада йигирма етти ой ўтириб чиқди... Гдлян — жаллоднинг ўзгинаси... Юзлаб инсонларнинг тақдирини остин-устун этиб ташлаган, бахтиқаро, майиб-мажруҳ қилиб қўйган...

Ҳалиги аёл қулоқларигача қизариб, ҳеч нарсани тушунмагандай елкаларини қисдида, шахдам қадам ташлаб мендан узоқлашиб кетди».

(К. Э. ҚОБИЛОВА билан суҳбатдан).

1.

Худди шундай: Кимё Эргашевнанинг эри Отамурод Муҳаммадиев 1984—1987 йилларда Ўзбекистон ССР прокурори бўлиб ишлаган А. В. Бутурлиннинг ҳокимона имзо чекишига биноан 1986 йил 27 январь куни ҳибсга олинганди. Таассуфки, милиция генерал-майорини қамаш учун бирор бир асос йўқ эди.

Хўш, қонун «ҳимоячи»лари соф-ҳалол, мутлақо бегуноҳ кишиларни ҳеч бир жавобгарликни сезмасдан қандай қилиб, нима сабабларга кўра қамаб қўйишлари мумкин? Ҳеч қанақа сабабсиз, ўзбошимчалик билан! Бизда кўпинча ҳамма нарса одамларнинг ҳақ-ҳуқуқларига эмас, «қонунчи»ларнинг жонбозлигига боғлиқ бўлиб қолади. Зўравонликнинг ҳақиқий ва бирдан-бир боиси мафияга қарши курашда мансаб курсисини эгаллаган шахснинг ўзидан аввал ишлаган раҳбардан қолишмаслик, аксинча — ошиб тушишга интилишидан иборатдир. Шу мақсадга эришиш йўлида улар ҳеч нарсадан — қатағонга учраган одамлар сонининг кўпайиб кетишидан ҳам, инсон шахсияти қадр-қимматини ерга уришдан ҳам тап тортмайдилар. Бундай пайтда айбни исботлаб ўтириш шарт деб ҳисобланмайди. Энг муҳими қамоққа олишга рухсатнома берган прокурор шубҳа остига тушган одамнинг гуноҳкорлигига «бутун қалби билан» ёки «чин юракдан» ишонч ҳосил этса бўлгани.

Отамурод Муҳаммадиев ички ишлар маҳкамаларида 1950 йилдан бошлаб ишлади, хизмат пиллапояларини аста-секин босиб ўтди. Сўнгги йилларда Самарқанд область ички ишлар бошқармасининг бошлиғи, республика ички ишлар министрининг ўринбосари вазифаларини бажарди. Ақлни лол қолдирадиган қалтис парвозлардан ўзини тийди, навбатдан ташқари унвон олишга, мансаб курсисини эгаллашга ҳирс қўймади, ордендорлик васвасасига берилмади, ҳашаматли ўй-жой, енгил автомашина сотиб олмади. Собиқ министрлар унинг жон-жаҳд билан ишлашини билсалар-да, сийлов ёки рағбатлантиришга келганда ҳотамликни ўзларига эп кўрдилар. Бу далилни исботлаш учун кичкинагина мисол келтирамиз: область ички ишлар бошқармаларининг ўша йиллардаги бошлиқлари икки-уч марталаб орден олишгани, уларнинг хизматлари навбатдан ташқари унвон бериш билан тақдирлангани, бошқа кўпдан-кўп мукофотлар улашилгани маълум. Қўл ковуштириб, икки букилиб туришарди-да, ахир! Муҳаммадиев эса ўз фикрига эга бўлишдан ташқари уни ўтказиш ва рўёбга чиқариш йўлида доимо қаттиқ турарди. Бунақаси кимга ҳам ёқарди дейсиз!

Муҳаммадиевни аввало республика Давлат хавфсизлиги комитетининг тергов қамоқхонасига, кейин эса Москвадаги Лефортово турмасига қанақа кўнгилсиз воқеа олиб келдийкин?

2.

1984 йилда Ўзбекистон ССР ички ишлар министрининг ўринбосари Отамурод Муҳаммадиев бошчилигидаги оператив тергов гуруҳи Қашқадарё областидаги партия, совет, хўжалик маҳкамаларида ишловчи бир тўда масъул ходимлар томонидан йўл қўйилган порахўрлик, ўғирлик, талон-торож этишга доир жиноий ишни очиш билан шуғулланарди. Аллақачон қарийб уч миллион сўм (Ҳолиқов кўмиб қўйганининг ўзи 600 минг сўм) пул, турли-туман қимматбаҳо буюмлар қўлга киритилган бир пайтда шахсан Гдляннинг ўзи генерал Муҳаммадиевга қўнғироқ қилиб, «Қашқадарё иши»ни унинг тергов гуруҳига ўтказишни сўради. Тельман Хоренович бундан нима мақсадни кўзда тутганди деб ўйлайсиз?

— Республикамиз Давлат хавфсизлиги комитети ходимлари ана шу воқеадан бирмунча аввал ҳеч қандай шовқин-суронсиз, бутун дунёга машҳур бўлиш истагисиз Бухоро области ички ишлар маҳкамалари, бошқа идораларда жойлашиб олган порахўрларни фош этишган, ўн миллион сўмдан зиёд пулни қўлга киритган эдилар, — дейди Отамурод Муҳаммадиевич. — Табиийки, терговни олиб бориш мақсадида «Бухоро иши» ССР Иттифоқи прокуратураси ихтиёрига берилганди. Гдляннинг тергов гуруҳи келиб мазкур ишни қўлга олгунча область ички ишлар бошқармасининг бошлиғи Дўстов, ОБХСС бошлиғи Музаффаров, Бухоро шаҳар саноат моллари идорасининг директори Қудратов, республика Материал-техника таъминоти давлат комитети область бошқармасининг бошлиғи Шарипов қамаб қўйилган эдилар. Билишимча, бояги миллионлар Гдляннинг бошини айлантиргану уни жамоатчиликни ҳайратга солиш, обрў орттириш ва шуҳрат қозониш васвасасига дучор этган. У менга қўнғироқ қилиб «Бухоро иши»ни «Қашқадарё иши» билан қўшиб олиб бормоқчи эканлигини айтди. Мен бунга мутлақо рози эмаслигимни тушунтирдим, чунки бу ишларни бир-бирига аралаштириш учун қонунда кўзда тутилган бирор-бир асос йўқ эди. Бухоролик ва қашқадарёлик корчалонлар ўртасида ҳеч қандай боғлиқлик аниқланмаганди. Фикримни аввал Гдлянга, сўнгра эса республика прокуратурасига тушунтириб, мазкур жиноий ишни министрлигимиз тергов гуруҳи тасарруфида зўрға олиб қолишга эришдим. Ўшанда Гдлян қаттиқ хафа бўлди ва мен орадан кўп ўтмай ортимдан тушишганини, фош этувчи далиллар тўплашга очиқдан-очиқ ўтишганини сездим.

Муҳаммадиевнинг фаолиятидан «жиноий иш» топишолмади. Генерал топ-тоза эди. Бироқ кутилмаганда СССР Ички ишлар министрлигига «юмалоқ хат» етиб борди. Унда таъкидланишича, Муҳаммадиев халқ депутатлари Самарқанд область Совети ижроия комитети ички ишлар бошқармасининг бошлиғи лавозимида ишлаганида Ўзбекистон ССР Ички ишлар министрлиги учун профилакторий қурилиши жараёнида мансабини суиистеъмол қилганмиш. Эндиликда мазкур «юмалоқ хат»ни тўқиб чиқарганлар маълум: булар— қонунчиликни поймол қилганликлари туфайли органда ишлашдан четлаштирилганлар, илгари беш марта судланган бир шахс. Лекин СССР Ички ишлар министрлигининг ўша пайтлардаги раҳбарияти туҳматчилар томонидан қўйилган «айблар»ни чуқур текширишни ўзига эп кўрмади-да, 1985 йилнинг февралида «хизмат вазифасини суиистеъмол этганлиги учун» генерални ишдан четлаштирди. ССР Иттифоқи прокуратурасининг тергов қисми бошлиғи Г. Каракозов эса Муҳаммадиев устидан Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 149-моддасига биноан, яъни ҳокимиятни ёки хизмат вазифасини суиистеъмол қилганлиги сабабли жиноий иш қўзғади.

3.

...1986 йилнинг январи ўтмоқда. Терговчилар калавани чувалаштириш билан овора. Негаки профилакторий қурилишида ҳеч қандай хатога, «еб кетди-ичиб кетди»га йўл қўйилган эмас. Генерал яна топ-тоза! Мутлақо айбсиз! Бироқ оқлов ҳақида қарор чиқариш истаги нақадар мушкуллигини билсангиз эди! Терговни олиб борувчилар бунақа ҳужжатга қўл қўйиш нари турсин, «тагли-тубли» далилларни излаб топишга жон-жаҳдлари билан интилардилар.

...27 январь, куннинг иккинчи ярми. Терговчилар тазйиқи остида асаблари бузилган Муҳаммадиев касал (юрак оғриғи) бўлиб тўшакда ётибди. Кимдир телефон қилиб яқин ўртоғи, синфдоши эканлигини айтди, танимаётгани учун ундан ҳатто ўпкаланди. «Уйда бўласизми? —дея аниқлади ҳалиги одам ва тасдиқловчи жавобни эшитгач қўшиб қўйди:— Жуда соз! Мен ҳозир етиб бораман... Қарши эмасмисиз?..» Ҳайрон қолган генерал «Марҳамат...» дейишгагина улгурди — нариги телефон трубкаси аллақачон жойига қўйилганди. «Ҳовлининг қаердалигини ҳам айтмабман-а?.. Эҳтимол ўзи билар...» — хаёлидан ўтказди генерал.

Ярим соатдан сўнг даҳлиздаги қўнғироқ жиринглади. Муҳаммадиев эшикни очиб лом-мим дейишга ҳам улгурмасданоқ норғулдай-норғулдай тўрт киши унинг қўлларини қайириб, лифтнинг ёнига судраб келди. Эгнида енгилгина уй кийими. Иссиқроқ кийинишга имкон беришмади. Ўн-ўн беш дақиқадан сўнг тергов ўтказиладиган бир кишилик хоначага қамаб қўйишди. Қизи, келини, невaралари уни олиб кетишганини ҳатто сезмай қолишди. Унинг ҳибсга олинганлиги Гдлян айғоқчилари тинтувни бошлашгандагина маълум бўлди. Уйга босмачиларча ёпирилиб кириш, бурчак-бурчакларгача ҳамма жойни ағдар-тўнтар қилиш, оила аъзоларини даҳшатга солиб қўрқитиш — буларнинг бари Гдлян гуруҳи терговчиларининг синалган усуллари ҳисобланарди. Улар учун инсон бошпанасининг муқаддаслиги, хонадон осойишталиги бир чақага арзимасди.

Бутун ҳовлини, ҳамма хоналарни остин-устун этишди — миллионлар нари турсин, лоақал минг сўм ҳам топишолмади. Отамурод аканинг ўғли Бахтиёр яшайдиган уйга ёпирилиб боришди — бу ерда ҳам ҳеч вақо йўқ, бостириб келганлар қўлларини бурунларига тиқиб қайтишди. Бор бўлса олиб кетишади-да!

Прокурор А. Бутурлин генерал Муҳаммадиевни ҳибсга олиш ҳақида санкция беришдан аввал ҳатто сўроқ қилмасдан қаматганлигининг боиси нимада деб ўйлайсиз? Маълум бўлишича Гдлян «Чурбанов иши» бўйича ўтаётган Ҳ. Яҳёев ва Т. Қаҳрамоновдан «Муҳаммадиев бизга пора берганди» дея мутлақо асоссиз кўргазмани мажбуран олишга эришган.

— Эртаси куни Гдлян билан Иванов мени сўроққа тутишди, — ҳикоясини давом эттиради Отамурод Муҳаммадиевич. — «Қашқадарё иши»ни эслатишди, дўқ-пўписа қилишди, отиб ўлдиришгача олиб боришларини айтишди... Сўнгра бирданига юмшаб қолишди-да, шахсан менинг ўзим билан ишлари йўқлигини, уларга «юқори»дагилар, «аждаҳо»лар кераклигини таъкидлашди. Шу тариқа мендан Усмонхўжаев, Осетров, Салимов, Смирнов, Р. Абдуллаева, Соломенцев, Лигачев ва ҳатто «Правда» газетасининг ҳозирги пайтда собиқ бош муҳаррири Афанасьевга кўргазма беришимни талаб этишди. «Шундай қилганингда сени қўйиб юборамиз. Яҳёев билан Қаҳрамоновнинг кўргазмаларини тасдиқламаслигинг ҳам мумкин... — деди Гдлян. — Гапимизга кўнмайдиган бўлсанг, сенга пора берганларни яна топамиз. Ҳа, албатта топамиз! Ўшанда ўлдим деявер!» Мен бу илтимосларни рад этдим, дўқ-пўписалардан чўчимадим.

Отамурод Муҳаммадиевнинг бу сўзларини СССР Бош прокурори ҳузуридаги алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчи О. М. Литвак ҳам тасдиқлайди. У Гдлян гуруҳи таркибида эди ўшанда. Унинг «Советская Россия» газетасининг 1989 йил 25 май сонида босилган ёзма ахборотидан парча келтирамиз.

«...Ҳибсда сақланган одам мабодо рад этишдан нарига ўтмаса, бу ҳол терговчилардан сир сақланади-ю, Гдлянга хабар етказилади, яъни «махсус топшириқ» бажарилади. Шундан кейин қандай бўлмасин аризалар тўпланади, уларда катта миқдордаги пора олди-бердиси баён этилади. Ана шу йўл билан бояги бечора «сайрай» бошлайди.

С. З. Собиров, Т. Ҳайитов, О. Муҳаммадиев ва бошқаларнинг ишларида худди шунақа йўл тутилган.

Агар маҳбус Гдлян билан Иванов истаган миқдорда пора олганлиги ва берганлигига иқрор бўлса, далиллар тўплашни тўхтатиш амр этилади.

Шундай қилиб тергов қўрқитиш ва ўч олиш, бошқача айтганда «гапни қайтармасдан ҳаммасини тан олсанг — қўрқма, озроқ муддатга қамаласан, оғзингга талқон солиб ўтираверсанг, рад қилаверсанг борми, кунингни кўрасан, энг кўп муддатга ҳукм этиласан» қабилида ўтказилади. Гдлян ва Ивановнинг усулига кўра маҳбуслар «қобил» ва «ноқобил»га ажратиладилар.

С. З. Собиров, Т. Ҳайитов, И. Ғ. Сатторов, О. Муҳаммадиев сингари «ноқобил» ҳисобланган айбланувчиларга нисбатан худди шундай йўл тутилганди.

4.

Муҳаммадиевни деярли ҳар куни сўроқ қилишар, бу жараён танаффуссиз олти, ўн соат, ҳатто бундан ҳам зиёдроқ чўзилар, ҳожатхонага боришга ҳам ижозат беришмасди. Терговчилар эса алмашиб туришарди.

— Ҳожатхонага чиқиб келмоқчиман,— деди Муҳаммадиев сўроқлардан бири пайтида.

— Иқрор бўлиб имзо чексанг — марҳамат, — чўрт кесди Гдлян.

Азобланган, таҳқирланган генерал деди:

— Бўпти, ёзинглар, пора олган ва пора берган деб ёзинглар.

Иванов ёзади, Муҳаммадиев қўл қўяди.

— Энди ҳожатхонага бошлаб боринглар, — дейди маҳбус.

— Йўқ,— рад этади Гдлян, — кимга нима учун пора берганлигингни бўйнингга олиб тасдиқла.

— Бунисини ўзларингиз ўйлаб топаверинглар, — дейди Муҳаммадиев.

Шу пайт қарабсизки бири иккинчисидан даҳшатли ва бемаъни сўзлар, ҳақоратлар, инсон шаънига нолойиқ сўкинишлар ёғилади.

— Сеними, оқсоқ Темур, зиндонда чиритиб юборамиз. Афғонистонлик душмансан, билдингми? — қичқиради Гдлян бўғилганича. — Ақлинг бўлса — бўйнингга ол...

— Йўқ, олмайман, — дейди Муҳаммадиев. — Бировга туҳмат қилолмайман. Оқланиб чиқиш ва шу билан бола-чақамнинг номини оқлаш ниятидагина чидайман.

СССР Давлат хавфсизлиги комитети тергов бўлими бошлиғининг катта ёрдамчиси, КПСС аъзоси А. Г. Жучковнинг «Советская Россия» газетасининг 1989 йил 25 май сонида босилган ахборотидан:

«Сўроқлар пайтида Гдлян шу қадар жиғибийрон бўлардики, билишимча ўзини идора қилолмай қоларди. Масалан, Фарғона педагогика институти КПСС тарихи кафедрасининг мудири, тарих фанлари номзоди Қобилжон Иминовга бақиришини бошқача баҳолаш мумкин эмас: «Аҳмоқ... Йўқол бу ердан!» Бу сўзларни мен қўшни хонада ўтирганимда эшитганман. Гдлян бир гал Усмонхўжаевнинг синглиси Қаналхондан «миллион»ларни топиб беришни талаб этаркан, унинг гапга кўнмаслиги оқибатида «порахўрлик марази аввал бошдан тарқаган Москвага «юриш»ини мажбуран кечиктираётганини таъкидлашига тасодифан гувоҳ бўлганман».

Орадан кўп ўтмай Тошкент шаҳар Фрунзе район партия комитетига О. Муҳаммадиевни партия сафларидан ўчиришни талаб этиб Иванов томонидан ёзилган қоғоз келди. Бироқ унда Муҳаммадиевнинг бирор бир айби исботланмаганди. Иванов эса исботлаб беришни рад этди. Район партия комитети мутлақо тўғри қарор қабул қилди — Муҳаммадиевни КПСС сафларидан ўчириш учун асос йўқ деб топди.

Кимё Эргашевна ҳикоясини давом эттиради:

— Яна бир гал Гдляннинг ҳузурига бордим, Отамурод аканинг тақдири билан қизиқдим. У мулойимгина жилмайиб деди: «Биласизми, опа, мен унга қулинг ўргилсин гулдаста таклиф қилаяпман, яъни қамоқхонада дурустгина шароит яратиб берилади, сўнгра жиноий иш ёпилади ва у озод бўлади... Кўргазма берса бас... У эса ношукур, тўнини тескари кийиб олган...» Чидаб туролмадим, гўё портлаб кетдим: «Қулинг ўргилсин» гулдастангга яширган заҳри заққумни ўзинг ҳидла!» деб юборганимни билмай қолдим. Ана шунақа даҳшатли одам у...

Қонуннинг ҳамма талабларини бузган ҳолда Муҳаммадиевни Давлат хавфсизлиги комитетининг тагхонасида сақлашди, қийноққа солиб тинимсиз тергашди. Унинг арз-доди, норозилик билдиришлари инобатга олинмади.

— Қонунчилик ва ҳаққониятнинг посбониман деб кўкрагига урган Бутурлин қаёққа қарадийкин, нима қилиб юрдийкин? — куйиб-пишиб сўрайди Отамурод Муҳаммадиевич. — Ёки у ҳеч нарсадан хабарсизмиди, мени аёвсиз таҳқирлашганини билмасмиди? Ҳаммасидан воқиф эди! Ишончим комилки, қонун оёқости қилинаётганлигини рағбатлантирарди ҳатто. Мабодо бехабар бўлса борми, кўзи ўнгида зўравонликка йўл қўйилаётганига чидаган, бунга бефарқ қараган прокурорнинг баҳоси сариқ чақага ҳам арзимайди. Ёки гдлянчилар ҳомийси Катусев қонунбузарликдан воқиф эмасмиди? Бундай деб ўйлашнинг ўзи кулгили бир ҳол, чунки ҳибсда сақлаш муддатини худди ана шу одам қайта-қайта чўзарди... Мен шундай зиндонларда, диққинафас хоналарда сақланганманки... Кечирасизу ҳайвон ҳам чидамайди бунақасига...

5.

Муҳаммадиевни Москвадаги Лефортово турмасига ташлашганидан кейин яна сўроқлар авжига чиқарилди. Шундан сўнг жимжитлик бошланди, қарийб ярим йил мобайнида бирон бир тергов хатти-ҳаракатидан дарак бўлмади. Далилларни текшириб чиқиш, унинг айбдор ёки бегуноҳлигини аниқлаш учун шошмаётган эдилар. Нима қилибди, уёғига арқонни узун ташлаб қўяверса ҳам бўлади. Зўр бериб, иштиёққа тўлиб сўроқ қилиш — қийноқнинг ўзгинаси. Ярим йиллик сукунат ҳам — ўзига хос қийноқ. Мулозимлар эса ўз қурбонларини саросимада кўришнигина эмас, ростмана қийнашни ҳам билишар эди...

Ярим йилдан сўнг Муҳаммадиев Гдлян билан Ивановга рўбарў келди. Яна ҳолдан тойдирувчи сўроқлар бошланди. Гдлян жон-жаҳди билан Лигачев ва Афанасьевга нисбатан кўргазмалар олишга уриниб кўрди. Бироқ Муҳаммадиев «тоб ташламади», бирон-бир муросага бориш, виждонига қарши иш қилишидан нафратланишини уларга намойиш этди. Агар КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси билан ҳаётида ҳатто бирор марта учрашмаган бўлса, қандай қилиб унга қарши гувоҳлик бера олади!

Ана шундан кейин қайсар генералга қўшимча айблар қўйилди — Н. Михайлянц, А. Будаев, З. Султонов, С. Умаров, К. Тайлонов, Б. Тошбоев, В. Лукачер ва бошқалардан пора олгансан, деб қийноққа солишди. Рўйхатда 16 киши кўрсатилган эди. Булар — пора берган ва фош этганлар кимлар эди?

Воқеадан бироз илгари кетиб, СССР Бош прокурори ҳузуридаги алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчи О. М. Литвак томонидан жиноий ишни тўхтатиш ҳақида чиқарилган қарордан кўчирма келтирамиз:

«Тергов жараёнида айбланувчи сифатида сўроқ қилинаётган Муҳаммадиев шахсан ёки воситачилар орқали пора олганлиги, бошқаларга ўзи ҳам берганлигини, шунингдек юқорида номлари келтириб ўтилган пора берувчиларнинг манфаатлари йўлида бирон бир ишга қўл урганлиги ёхуд урмаганлигини, уларни қўллаб-қувватлаган ва ҳомийлик қилганини асосли тарзда қатъиян рад этаверди. Бундан ташқари у ўз тасарруфидаги бир қатор шахсларни милиция ходими номига доғ туширганликлари учун эгаллаб турган лавозимларидан четлаштирганлиги, ички ишлар органларидан бўшатиб юборганлиги, баъзилари содир этган жиноятлари учун жиноий жавобгарликка тортилганликлари ҳақида кўргазма берди. Кадрлар масаласида тутган қатъий йўлидан норозилик унга нисбатан туҳмат уюштирилишига сабаб бўлди. Тергов давомида Муҳаммадиевнинг бу кўргазмалари исботланди».

Кейинчалик барча айбловчилар, жумладан Яҳёев ва Қаҳрамонов ҳам ўз гувоҳликларидан воз кечдилар, аҳволимизни енгиллаштириш учун Муҳаммадиевга нисбатан туҳмат қилган эдик, дейишди. Битта мисол келтириб ўтайлик. Самарқанд область аҳолига маиший хизмат кўрсатиш бошқармасининг собиқ бошлиғи В. Лукачер терговчиларнинг «тазйиқ ўтказиш жараёни»ни шундай тасвирлайди (ундан генерални порахўрликда фош этишни «илтимос қилишган» эди):

«Бу ғирт иғвогарликнинг ўзгинаси, деб айтдим ҳамда бирон бир кўргазма беришдан қатъиян бош тортдим. Шунингдек, менинг қамоққа олинишим ва жазоланишим Москва тергов гуруҳининг шармандали ишидир, деб таъкидладим...

Шунда менга агар тергов гуруҳига керакли гувоҳлик беришдан бўйин товласанг, қамоқ муддатинг чўзилади, оиланг аъзолари ва қариндош-уруғларинг ҳам ҳибсга олинадилар, дея дўқ-пўписа қила бошлашди. Ҳар томонлама жисмоний ва руҳий тазйиқ ўтказишга киришдилар: ертўлага жойлашди, авахтада хавфли жиноятчилар билан бирга ушлаб туришди. Бундай ғайриинсоний зўравонликка қарши туролмасдан сохта кўргазмалар беришга мажбур бўлдим...»

6.

Генерал Муҳаммадиевни Гдлян ва Ивановдан ташқари терговчилардан Кравчук, Идоленко, Кунец, Кимсанов ҳам бир неча бор шафқатсизларча сўроқ қилишди.

— Айниқса Кунец ҳаддидан ошиб кетди, — дея эслайди Отамурод Муҳаммадиевич. — Бир гал Лукачер билан юзлаштириш пайтида мен унинг ёлғон гапираётганлигини айтгандим, шунда Кунец қўлимга зарб билан тушириб қолди... Мен кўпдан-кўп шикоятлар ёзиб, гдлянчиларнинг ғайриинсоний иш қилаётганликларини, ваҳшийликлари, иккиюзламаликлари ва пасткашликларини фош этавердим, аммо шикоятларимнинг ҳаммаси Ивановнинг қўлига келиб тушарди. «Сизларга ўхшаганларнинг тақдирини Сиёсий бюро ёки Бош прокурор эмас, балки мен ҳал этаман!» — дерди сурбет Иванов юзимга заҳархандалик билан тикиларкан.

Генерални мағлуб этиш, иродаси ва бардошини букиш, ўзига ва бошқаларга сохта кўргазмалар беришга мажбурлаш учун уни муттасил равишда ёлғиз маҳбусга мўлжалланган авахтада ушлаб туришар, тобора ҳолдан кетаётганини билишса ҳам даволаниш имкониятидан маҳрум қилиб қўйишганди. Саҳни 2х2 ёки 3х4 метр келадиган торгина жойга сайрга олиб чиқишарди. Тўғрироғи, бу сайр ҳовлиси эмас, темир-бетон «қоп», инсонни хўрлайдиган, таҳқирлайдиган, шахснинг қадрини оёқости қиладиган жой эди. Муҳаммадиев ташланган авахта зах, совуқ бўлиб, нафасни бўғар, кундузи ҳам ёруғ тушмасди. Кимё Эргашевна унга атаб олиб келган озиқ-овқат ва дориларни қабул қилишмасди. Агар қабул қилишса, унга тўлиқ беришмасди. Тошкент ва Москва авахталарида шароит шундай эди. У қамоқда ўтирган бутун йигирма етти ой мобайнида шундай бўлди. Шахсни мажақлаш машинаси энг юқори тезликда ишлаб турарди. Назорат қилувчи прокурорлар бунга панжа орасидан қарашарди, аниқроғи, шу сингари қонунсизликларга умуман эътибор беришмасди. Эҳтимол, улар учун бундай ҳолат таомилга кириб қолган бўлса керак.

— Бизни ҳақорат қилишарди, — дейди оғир хўрсиниб Кимё Эргашевна, — хаёлларига нима келса, ҳеч тап тортмай таҳқирлайверишарди... Бирор нарса олиб борсам (авалгисини эримга беришмаганини мен қаёқдан билай?) колбаса мумкин эмас, қази мумкин эмас, дея қайириб ташлашарди. Мен ҳайрон бўлардим: «Нима учун оғир касал эримга мумкин эмас-у бошқаларга ҳамма нарсани олаверишади?» — деб ўксинардим. Кўз олдимда маҳбуслардан бирининг қизи бир халта егулик ташлаб кетди, қази ҳам бор эди. «Унга ҳаммаси мумкин, чеклаб қўйилмаган, истаган нарсасини ейишга рухсат этилган...» — дейишарди. Бундан ортиқ ҳақорат бўладими?

7.

Кимё Эргашевна яхши эслайди.

— Неча бор Гдляннинг қабулида бўлиб, эрим билан учрашишга рухсат беришини илтимос қилдим. «Йўқ, опа, — дерди у, — бу мумкин эмас». У одамни бирор нарсага кўндириш, ишонтириш, ийдириш ўлимдан қийин. Аламимни ичимга ютиб, яна орқага қайтардим. Ўзимга ўхшаган жабрдийдалардан бири турма бошлиғига учрашиб илтимос қилинг, деб маслаҳат берди... Қамоқхонага қараб йўл олдим. Мени бир офицер қабул қилди, сўзларимни обдон тинглаб бўлгач: «Гдлян йўқ деган бўлса, мен рухсат бераман», — деди. Эрим билан учрашдим. У адойи тамом бўлган, аранг нафас оларди...

Кимё Эргашевна тегишли ташкилотларга бўзчининг мокисидек қатнайверди. Кунлар ўтар, бирор ижобий ўзгаришдан дарак йўқ эди. У яна Гдлянга рўбарў бўлди. «Менинг олдимга бошқа келманг, эрингизнинг иши Литвакка ўтказилган», — жеркиб ташлади Гдлян.

— Шунда унга: «Худога шукур, ишни бошқа одамга беришибди», деб юборганимни ўзим ҳам билмай қолдим, — дея эслайди Кимё Эргашевна. —Литвак муросасиз, шиддаткор эканлигини эшитгандим, аммо ҳеч қачон безбетлик қилмас, терговдагиларни ҳақоратламасди. Қандайдир умид ёлқини алангаланди!..

Қамоқдаги қийноқ генералнинг саломатлигини емирди. Инсультни бошидан кечирди, юрак хасталиги, стенокардия уни обдон ҳолдан тойдирди. 1988 йил апрелида Муҳаммадиевни турма касалхонасига, якка ўринли палата-авахтага ётқиздилар, хонада темир кроват, бетон полдан бошқа ҳеч вақо йўқ эди. На стол ва на курси қўйилган. Овқатни ҳам дераза токчасидан олиб ейиши керак эди. Қувватдан қолган генерал очлик эълон қилди... Шундан сўнггина унга эътибор бера бошладилар, норозиликнинг бундай туридан воз кечишга кўндирмоқчи бўлдилар. У ҳаддан ташқари беҳол бўлишига қарамай аҳдидан қайтмади. Врачлар кенгаши Муҳаммадиевни бундан буён турма шароитида ушлаб туриш мумкин эмас, зудлик билан шаҳар касалхонасига кўчириш керак, деган хулосага келди. Терговчилар эса бунга кўнишмади — ишга Гдлян аралашибди. Врачлар ўз сўзларида қаттиқ туриб олишди. Орадан бир ҳафта ўтгач, генерални қамоқдан бўшатишди. Бошқа ерга кетиб қолмаслик ҳақида тилхат олишди. Турмадан уни тўппа-тўғри Москва шаҳар касалхоналаридан бирига олиб боришди. Терговчи Литвак Муҳаммадиев иши бўйича дастлабки терговни тўхтатиш тўғрисида қарор чиқарди.

У бир йилдан ортиқ вақт мобайнида еттита касалхонада ётиб чиқди: Москвада тўртта, Тошкентда учта. Врачлар ва Кимё Эргашевна генерал атрофида парвона бўлиб, уни оёққа турғаздилар, бироқ иккинчи тоифа ногирони бўлиб қолди.

1989 йил 27 июлда тергов яна ҳаракатга келтирилди. Орадан 21 кун ўтгач, Литвак милиция генерал-майори О. Муҳаммадиев хатти-ҳаракатларида Ўзбекистон ССР Жиноят кодексининг 152 ва 153, РСФСР Жиноят кодексининг 174-моддаларида кўзда тутилган жиноят аломатлари йўқлиги сабабли жиноий ишни батамом бекор қилиш ҳақида қарор чиқарди.

Худди шундай сабабларга кўра Ўзбекистон ССР Жиноят кодекси 149-моддаси бўйича жиноий иш ҳам илгари — 1987 йилнинг охирида батамом бекор қилинган эди.

Тошкент шаҳар Фрунзе район партия комитетида унга қадрдон партия билетини, яъни генерал 1986 йили топширган билетнинг ўзини қайтариб беришди. Чунки Ички ишлар министрлиги бошланғич партия ташкилоти йиғилиши Муҳаммадиевни партиядан ўчиришга ҳеч қандай асос йўқ деб топганди. Отамурод Муҳаммадиевич турмада ўтирган ҳар ой учун икки тийиндан аъзолик бадаллари тўлади. Худди муддатли хизматда бўлган коммунист-аскарга ўхшаб!

Ишдан ҳайдалган ўғли Бахтиёрни яна аввалги лавозимига — Тошкент район прокуратураси терговчиси этиб тиклашди.

— СССР халқ депутатлари иккинчи съездида Гдлян гуруҳи иши устидан прокурор назорати бошдан охиригача ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги жуда тўғри қайд этилди, — дейди О. Муҳаммадиев. — Худди мана шу ҳол ўзбошимча терговчиларнинг ҳўлу қуруқни аралаштириб ёқишларига, «семириб» кетишларига олиб келди. Иккинчидан, СССР прокуратурасидек, СССР Олий Совети Президиумидек муҳтарам маҳкамалар дастлабки тергов ва қамоқ муддатларини инсон тақдирига бефарқ қараганларича чўзганликларини, ҳа, такрор-такрор узайтирганликларини ақлга сиғдириб бўлмайди. Бу эса масъулиятсизликка, совуққонликка, қўйингки жиноий қонунбузарликка олиб келди. Республикамизнинг ўша пайтдаги раҳбарлари ўн минглаб одамларнинг қамоқхоналарда қийноқларга дучор қилинганликларини кўра-била туриб бунга лоқайд қараганликларига сира-сира ишонгим келмайди. Марказий Комитет аъзоларини, Олий Совет депутатларини қонунни бузганча сўрамай-нетмай зиндонларга тиқишчи? Бу ишда жавобгарларни жумҳурият партия ташкилоти, бўлажак Олий Советимиз, журналистларимиз номма-ном айтадилар деган умиддаман.

Отамурод аканинг ёниб-пишганича бор. Шахсан унинг «иши» атрофида ҳуқуқ-тартиботни сақлашда катта хизмат кўрсатган ички ишлар ходимлари беҳуда жабр кўрдилар. Булар орасида В. Пузин, А. Улуғов, Н. Зайниев, М. Мирзаев, А. Аҳролов, А. Очилов, М. Маъсудов, У. Бегиев, Қ. Ҳайдаров, О. Тайлонов, Р. Тағиева, А. Самохвалов, Ш. Шарипов, Р. Зоҳидов, Ж. Хуррамов, Б. Ражабов ва бошқалар борки, булар гдлянчиларнинг қийноқларига, қувғинига ноҳақ учрадилар, аксарияти ишдан ҳайдалди, хизмат вазифаси пасайтирилди. Айримларнинг топталган ҳақ-ҳуқуқлари ҳамон тикланганн йўқ. Самарқанд вилояти ички ишлар маҳкамаларининг собиқ раҳбарлари, ҳар қандай фармойишни бажаришга доим тайёр малайлар у ёки бу хил жавобгарликдан қутилиб қолмоқдалар.

Генерал Муҳаммадиевнинг даҳшатли кунлари орқада қолди! Аммо у ҳали хотиржам бўлгани йўқ. Кучқуввати бор экан, ўзига нисбатан содир этилган ғайриқонунийлик ва ўзбошимчаликлар чуқур текшириб чиқилишига эришиш ниятида. Отамурод Муҳаммадиевнинг кўргазмаларини СССР халқ депутатларининг биринчи съезди тузган Гдлян гуруҳи фаолиятини текширувчи комиссия аъзолари эринмай тингладилар. Кимлар ўзбошимчалик ва бедодлик қилишган бўлса, ҳаммалари тегишли жазо олсинлар, токи бундан буён одамларнинг таҳқирланишларига, қадриятлари топталишига йўл қўйилмасин! — Генералнинг мақсади ана шундай.

Аҳмаджон ҒУЛОМОВ, Анвар ҚАЙИРБЕКОВ.

Муҳаррир А. Ғ. МУХТОРОВ.

Р. — 04075. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Д. 1129. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12